Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 118 (9492) | Четверг май 23, 1974 чыл | 1925 чыдда үдезилеттинген | Өртээ 2 кап.

ТАЙБЫҢНЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

Тайбың талалакчыларының бүгү-делегей шимчээшкининиң 25 чыл оюнга холбаштыр тайбың, делегейниң айыл чок чоруу, национал хамаарышпас чорук болгаш улустарның кады ажылдажылгазы дээш бүгү демиселчилерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Силерниң чаагай болгаш эчис угланган сорулгалыг ажыл-чорудулганар чүүл-бүрү иазы-харлыг, чүүл-бүрү политиктиг үзелдерлиг кижилерни бодунуң хүрээлеңинге ук шимчээшкининиң сырый каттыштырган, амгы үениң эң массалыг шимчээшкичи болурунга чедиргеи. Дайынны болдурбазынга болгаш тайбыңны камгалап арттырарынга боттарының харыысалгалыын медереп билип турар бүгү кижилериниң күжениишкиниерин каттыштырарынга ол дуза чедирип келген.

Делегейни империалистиг бөлүктер «соок дайынныг» байдалче хаара туткан, өжэнниежир чорукту бүгү аргалары-биле өскүдүп турган үеде тайбың талалакчыларының бирги Бүгү-делегей конгрези болган. Ол конгресс үениң негелдезин өзугаар болган деп чугаалап болур. Аңаа чаңгыланып үнген тайбыңче, делегейниң дем каттыштырып ажылдаарынче болгаш билчиишкинче кыйгырыг улустарның угаан-сарыылының, арын-нүүрүнүң үнү, дайын айыылын оларның чайладыр күштүг күзелиниң илерели болган. Ол төөгүлүг конгресстиң киржикчилерин сорук киирген идеялар делегейниң душкүүрлүг байдалын чавырылдырарының идепкейлиг калбарып турарындан боттуг тодаргай илереп турар. Бистиң чүргүвүс, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет хейнити ол болуушкунну быжыглаар, ону чайгылыш чок болдурар бүгү чүүлдерни кылып турар.

Делегейниң термоядролут дайынын болдурбазынга, империализмниң дайынзырак үүлгедиглерин хоруурунга тайбың талалакчыларының кайгамчык улуг ачы-хавыязы — делегей харылзааларынга улус массаларының улам улгадып турар ролюнуң чайынанчак херечилели. Оон-биле чергелештир аңгы-аңгы социал тургузуглуг чурттарның аразында харылзааларга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын принциптерии бадыткаары дээш, быжыг болгаш кедилиг тайбыңның орнсуурун тудуп тургузары дээш демиселче тайбыңга ынак хөй-ниитиниң улам калбак хүрээленнерин мобилизастап болурунуң ам-даа ыракта-ла четче ажыглаттынмаан улуг аргаларлыын ол ачы-хавыяа база илергейлеп турар.

Ол чаагай орукка улам ыңай чедиишкиниерлиг болуруңарны чүректиң ханызындан күзедим.

Тайбыңга ынак бүгү күштериниң кады ажылдажылгазы быжыгып, калбарып турзун!

Л. БРЕЖНЕВ.

Июнь 16 — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

Май 21-де Төп соңгулда комиссиязының хуралы болган. Аңаа соңгулда комиссияларының кылган ажылдарының түңнелин кылып, соңгулдага белеткелдиң моон соңгааргы сорулгаларын чугаалажып көрген.

Депутатка кандидаттарны бүгү 1517 округтарга бүрүткээн: Эвилелдиң Совединге 767 болгаш Националдар Совединге 750 округтарга бүрүткээн. Депутаттың кандидадынга депшиттиргеннериң аразында — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң удуртукчулары, ажылчыннар, колхозчулар, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының удуртукчулары болгаш специалистери, партия, совет органнарының, хөй-ниити организацияларының ажылдакчылары, эртемденнер, интеллигенцияның төлээлекчилери, шериг албанныглар бар. Депутаттың кандидадының составында ажылчыннар болгаш колхозчулар 50,7 хуу, үштүң бири хирези — херээженнер, 18 ажыг хуузу — 30 хар чедир аныяктар, барык 28 хуузу — партия кежигүнү эвестер бооп турар.

Округ комиссиялары соңгулдага белеткелге холбашкан эргежок чугула бүгү хемчегларни чогуур ей-шаанда боттандырып чорудуп турар болгаш участоктар комиссияларынга дузалаар, оларның ажылын эжиндер талазы-биле немелде хемчегларни ап чорудуп турар. Депутаттарга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылга хуралдарынга миллион-миллион совет кижилериң киржип турар чоруу бистиң улустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиин база иатап бадыткавышаан, партияның херээнге, коммунизиниң идеалдарынга оларның бердингениниң көргүзүү бооп турар.

(СЭТА).

ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала кедээ Советі, колхозта партия организациязы ССРЭ-нин Дээди Совединге соңгулдага утку́штур белеткел ажылдарын организастыг чорудуп турар. Агитпунктуну Культура бажыңында тургускан, оон эргелекчизинде комсомолчу библиотекарь Ч. К. Ондар томуйлаттырган. Ында дозун, плакатты азып, соңгукчуларның бүлүүнүн стендиге кылган. Агитпунктунуң болгаш участок кежигүннериниң ажыл планын аскан. Ол ышкаш агитаторларны түс-түс кварталдарда болгаш бригадаларда, фермаларда быжыглаан. Соңгукчуларның ат-даңзызын тургускан, дежурныйлар идепкейлиг ажылдап турар. Соңгулда үезинде ажылдаар транспорт хөвааттынган.

Агитаторлар О. Монгуш, К. Бүүлар, О. Куулар, М. Монгуш, Б. Өндар СЭКП Төп Комитединиң бүгү соңгукчуларга Кыйгырыын чон ортузунга тайылбырлаар ажыды идепкейлиг чорудуп эгелээн.

О. САЙЫН.

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Бүгү соңгукчуларга, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хамаатыларынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Кыйгырыын солундан сеткил ханыышкын-биле болгаш улуг өөрүшкү-биле таныштым. Эң-не төлептиг кижилерни, оларның аразында Эрзинде «Чаа орук» колхозта бистиң бригадириис Алдын-оол Соянович Соянны Совет чазактың дээди органынга соңгуур деп турда, ук Кыйгырыгны сагыш-сеткилдиң ханызындан бүрүн долузу-биле чүүлдүзүнүп тур мен.

Кара чажымдан-на мал-биле халбактанчып келдим. Бистиң Тывавыс феодалдыг-даа, чаа амыдыралды тургузуп-даа, социализм бүрүн тиилээн-даа үеде мал ажылынган чарылбаан мен. Ынчангаш Совет чазактың мал бажын өстүреринче, оон продуктулуун бедидеринче болгаш малчыннарның амыдыралын эжиждеринче канчаар сагыш салып турарын билир мен. ССРЭ-ниң Дээди Совединге өөлүг соңгулдадан бээр безин бо талазы-биле элээн каш чугула доктаалдар үнгүлээн болгай.

Бистиң нам болгаш чазаавыс совет кижиниң чаагай амыдыралы дээш бүгү чүүлдү кылып турар. Кыйгырыгны кичээнгейлиг номчуп көөрге, ында бистеринің, ажыл-ишчилериниң дугайында ёзулут сагыш салыышкын сиңиккен. Назылап кыраны дээш меңээ пенсияны болгаш дыштавыр эргени база берген. Ол дээш улуу-биле четтирдим! Ынчалза-даа СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыынга хейаът киргеи чоинуң демниг ижин аңаа көрүп олуруп шыдавас мен. Малчын уругларымга дузалажып, аныяктарга мергежилимни болгаш аргадуржулгамны дамчыдып берип чоруур ужурум ол. Ынчангаш июнь 16-да бистиң салгалдарывыстың аас-кежиктиг келир үези дээш бадылаашкынымны бээр мен.

Д. МАЛЧЫН.
хоочун коммунист. Октябрь Революциязы болгаш ТАР орденнериниң эдилекчизи.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР БИС

СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү хамаатыларынга Кыйгырыын улут соңуургалбиле номчуп таныштывыс. ССРЭ-ниң Дээди Совединге өөлүг эткен соңгулдадан бээр дөрт чыл иштинде Төрээн чуртувуска кылдынган ажыл-иштиң түңнелдерин ында тодаргай көргүскен болду. Ол бүгүте чоргааралывыс улам хайныгып, чогаадыкчы ажыл-ишче улам сорук киирди.

Бистиң Самагалдай кедээ Советтиң ажыл-ишчилери соңгулдага төлептиг ужуражырына белеткенин турар. Ылаңгыя 'төрээн суурун чаагайжыдар болгаш ногаанчылар талазы-биле ажылдар бо хүннерде хайныккан. Кудумчуларга элээн хөй ыяштарны олуртуп, Шумовтар, Авиация, Найырал кудумчуларына чаа штакетниктерни кылган. Ол база-ла сагыш-сеткилге өөрүнүг.

Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Тес-Хемнин № 654 соңгулда округундан чурттуң күрүне эргечагыргазының дээди органының депутадынга кандидадыныс Эрзинниң «Чаа орук» колхозта хойжу бригаданың бригадири А. С. Соян дээш, өске-даа кандидаттар дээш, Төрээн чуртувустуң улам ыңай чечектелиишкиниң дээш соңгулда хүнүнде бадылаашкынывысты бээр бис. Ынчангаш партияның болгаш совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын чүүлдүзүнүп, деткээнивисти, коммунистиг тургузуушкунга моон-даа соңгаар эрес-шудургу ажылдаарынга шинтпирлинвисти база катап көргүзер бис.

С. НУРСАТ,
Самагалдай кедээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

АГИТАТОРЛАР СОҢГУКЧУЛАРДА

Кызылдың автосептелге заводунуң девискээринде микрорайонунуң бүгү соңгулда назылыг чону ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүн, кааа соңгуурун, аңаа утку́штур чурттуң бүгү-ле хоорайларында, суурларында белеткел ажылдары кайы хире бедик көдүрүлүүшкүнүг чоруп турарын эки билирлер. Бо дээрге Кызылдың № 409 болгаш Кызылдың № 646 Чөөн талакы соңгулда округтарының агитаторлары боттарының соңгукчуларына үргүлчү барып, бо чугула кампанияның политиктиг ужур-дузазының дугайын тодаргай тайылбырлап берип келгениниң түңнели-дир. Ылаңгыя бо үстүнде адаанывыс соңгулда округтарының эң идепкейлиг агитаторларының иштинден автосептелге заводунда техника киллизиниң начальниги оралакчызы А. А. Марковту, инженер О. К. Голеваны, дарган П. В. Каратаевти болгаш өскелерни-даа адап болур.

Автосептелге заводунуң партия организациязы ниитизиг-биле чеди кижини агитаторлар кылдыр томуйлаап, кижи бүрүзүн түс-түс бажыңнарда быжыглаан. Бо округтарның соңгукчуларының даңзызын четчелеп тургускан. Заводтуң даштында болгаш цехтеринде соңгулдалар хүнүнүң дугайында плакаттарны аскан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Чазын эрте чаштырар культураларның тарылга планын күүсеткени
(Май 20-де хуу-биле)

Районнар	Эрте чаштырар бүгү культуралар	Оон иштинде тараа аймаа	Кызыл-тас
Бай-Тайга	70,3	91,6	87,5
Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Барыын-Хемчик	43,6	60,5	94,9
Өвүр	64,4	100,0	—
Чөөн-Хемчик	50,8	69,1	89,9
Улуг-Хем	55,4	67,4	100,6
Таңды	78,4	91,6	100,0
Бии-Хем	86,8	99,5	102,5
Тожу	17,4	32,2	—
Каа-Хем	76,6	91,4	100,4
Тес-Хем	60,7	91,9	213,8
Эрзин	51,6	57,5	67,9
Кызыл хоорай Совети	70,5	84,9	86,6
Республика ниитизи-биле	67,6	83,4	98,2
1973 чылдың ол үезинде турганы	68,5	84,7	99,8

Майның 20-ниң бо медээзин ёзугаар алырга, бо чылын часкы хову ажылдарының темпизи эрткен чылдың ол үезинде турганындан арай куду болуп турар. Маңаа частың онзагай байдалы бодунуң салдарын чедиргеин чугаа чок. Хову ажылдарын Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарының ажыл-агыйлары шалыпкын чорудуп турар. Ол черлерде тараа культураларының чаштырылгазы ам адакталып турар.

Тус-тус ажыл-агыйларны ап көөрге, чазын эрте чажар культураларның тарылгазын «Хемчик», «ҮТКА 25 чылы», «Саян», «Кызыл тараачын», «Кызыл тук», «Революцияның чалбыыжы», «Тиилелге» совхозтар бедик темпилиг чорудуп турар. Ынчаарга «Бай-Тал», «Торгалыг», «ҮТКА 25 чылы», «Революцияның чалбыыжы», «Өөк», «Саян», «Шивилиг», «Ленинчи орук», «Тес-Хем», «Кара-Хаак» совхозтар тараа аймаанның чаштырылгазын бүрүн дооскан болгаш ам орай чаштырар культураларның тарылгазын чорудуп турар.

Оон-биле чергелештир часкы хову ажылдарының темпизин оожум чорудуп турар черлер база барын айтыр керек. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарын болдунар аргазындан куду темпилиг чорудуп, чаштырылганың чогумчалыг үезчи эрттирип, ону барымдаа чок черге уламдыктырар турар. Ынчангаш бо айыткан районнарның удуртукчулары тарылганың темпизин дүргедедиринче, ону бедик агротехниктиг деңнелге кыска хуусаада доозарынче механизаторларны, тараажыларны мобилизастаар хүлээлелиг. Ам чаштырылганы уламдыктырарының кандыг-даа барымдаазы чок. Часкы хову ажылдарыга бүүн хүн хамаан чок, чаңгыс шак, минута-даа дүжүттүң салым-хуузун шинтпирлээринге улуг ужур-дузалыг дээрзин утпас керек.

Бедик дүжүт дээш

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООСТУП ТУРАР

Кедээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле кедээ ишчилериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга 'кириишиваан «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыннары Совет Тываның 30 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиниер-биле ужуражыр дээш ажыл-агыйның бүгү адырларында социалистиг чарыштың калбартып, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

«Часкы хүн — чылды чемгерер» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Келир дүжүттүң чаагай чоруун бедик агротехниктиг часкы хову ажылы шинтпирлээр. Аңаа эки белеткенги болгаш ону организастыг доозуп турар бис.

Часкы хову ажылдарыга техниканың ажыглалын база оон бүдүрүкчүлүг чоруун хандырар дээш дирекция черн механизаторларның мергежилин бедидеринче кичээнгейни угландырган. Кышкы үеде суббота хүннери бүрүзүнде совхозтуң бүгү механизаторларын ажылындан хостааш, мергежил бедидериниң курузунга өөредип турган.

Часкы хову ажылдарында 28 илчирбелиг база дугуйлуг 8 трактор киржип турар. Тракторларның ажылдаарынга техниктиг дузаны дүрген үезинде чедирер сорулга-биле бригада сапында дуржулгалыг 1-ги класстың мастер-эдикчилерни база техниктиг дуза чедирер 2 АТУ болгаш автотехничканың специалистерин быжыглаан.

Май 14-те совхозтуң тараажылары 7500 га шөлге кол культура — кызыл-гастың чаштырылгазын бүрүүр-биле доозуп, СЭКП райкомунга, райкүүскомга бир дугаарында рапорттаан. Часкы хову ажылының талазы-биле колхоз, совхозтар аразынга өөлүг он хонуктуң социалистиг чарышты калбартып, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

«Часкы хүн — чылды чемгерер» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Келир дүжүттүң чаагай чоруун бедик агротехниктиг часкы хову ажылы шинтпирлээр. Аңаа эки белеткенги болгаш ону организастыг доозуп турар бис.

Часкы хову ажылдарыга техниканың ажыглалын база оон бүдүрүкчүлүг чоруун хандырар дээш дирекция черн механизаторларның мергежилин бедидеринче кичээнгейни угландырган. Кышкы үеде суббота хүннери бүрүзүнде совхозтуң бүгү механизаторларын ажылындан хостааш, мергежил бедидериниң курузунга өөредип турган.

Часкы хову ажылдарында 28 илчирбелиг база дугуйлуг 8 трактор киржип турар. Тракторларның ажылдаарынга техниктиг дузаны дүрген үезинде чедирер сорулга-биле бригада сапында дуржулгалыг 1-ги класстың мастер-эдикчилерни база техниктиг дуза чедирер 2 АТУ болгаш автотехничканың специалистерин быжыглаан.

Май 14-те совхозтуң тараажылары 7500 га шөлге кол культура — кызыл-гастың чаштырылгазын бүрүүр-биле доозуп, СЭКП райкомунга, райкүүскомга бир дугаарында рапорттаан. Часкы хову ажылының талазы-биле колхоз, совхозтар аразынга өөлүг он хонуктуң социалистиг чарышты калбартып, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

«Часкы хүн — чылды чемгерер» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Келир дүжүттүң чаагай чоруун бедик агротехниктиг часкы хову ажылы шинтпирлээр. Аңаа эки белеткенги болгаш ону организастыг доозуп турар бис.

Часкы хову ажылдарыга техниканың ажыглалын база оон бүдүрүкчүлүг чоруун хандырар дээш дирекция черн механизаторларның мергежилин бедидеринче кичээнгейни угландырган. Кышкы үеде суббота хүннери бүрүзүнде совхозтуң бүгү механизаторларын ажылындан хостааш, мергежил бедидериниң курузунга өөредип турган.

Часкы хову ажылдарында 28 илчирбелиг база дугуйлуг 8 трактор киржип турар. Тракторларның ажылдаарынга техниктиг дузаны дүрген үезинде чедирер сорулга-биле бригада сапында дуржулгалыг 1-ги класстың мастер-эдикчилерни база техниктиг дуза чедирер 2 АТУ болгаш автотехничканың специалистерин быжыглаан.

Май 14-те совхозтуң тараажылары 7500 га шөлге кол культура — кызыл-гастың чаштырылгазын бүрүүр-биле доозуп, СЭКП райкомунга, райкүүскомга бир дугаарында рапорттаан. Часкы хову ажылының талазы-биле колхоз, совхозтар аразынга өөлүг он хонуктуң социалистиг чарышты калбартып, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

«Часкы хүн — чылды чемгерер» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Келир дүжүттүң чаагай чоруун бедик агротехниктиг часкы хову ажылы шинтпирлээр. Аңаа эки белеткенги болгаш ону организастыг доозуп турар бис.

Часкы хову ажылдарыга техниканың ажыглалын база оон бүдүрүкчүлүг чоруун хандырар дээш дирекция черн механизаторларның мергежилин бедидеринче кичээнгейни угландырган. Кышкы үеде суббота хүннери бүрүзүнде совхозтуң бүгү механизаторларын ажылындан хостааш, мергежил бедидериниң курузунга өөредип турган.

Часкы хову ажылдарында 28 илчирбелиг база дугуйлуг 8 трактор киржип турар. Тракторларның ажылдаарынга техниктиг дузаны дүрген үезинде чедирер сорулга-биле бригада сапында дуржулгалыг 1-ги класстың мастер-эдикчилерни база техниктиг дуза чедирер 2 АТУ болгаш автотехничканың специалистерин быжыглаан.

Май 14-те совхозтуң тараажылары 7500 га шөлге кол культура — кызыл-гастың чаштырылгазын бүрүүр-биле доозуп, СЭКП райкомунга, райкүүскомга бир дугаарында рапорттаан. Часкы хову ажылының талазы-биле колхоз, совхозтар аразынга өөлүг он хонуктуң социалистиг чарышты калбартып, бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

Совхозта партия бюрозу, ажылчын комитеди база дирекция черн социалистиг чарыштың түңнелдерин 5 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларга шилчиир вымпелдерни, тукчугаштарны база халаска чемнеиир талоннарны шаңнал кылдыр тыпсып турар.

Бригадалар аразынга социалистиг чарышка Серээ Мортуй-ооллга удурткан № 3 бригаданың коллективи ийи беш хонукту улаштыр бирги черни ап, совхозтуң шилчиир Кызыл тугун быжыы-биле тудуп келген.

Тараа чаштырылгазында Доңгак Машпак-ооллуң агрегады социалистиг чарыштың доктаамал тиилекчизи болбушаан, бо хүннерге чедир 780 гектар шөлге тараанны чаштырган. Ол ышкаш № 2 бригаданың тракторизи Ооржак Отук-ооллуң агрегады тараа чаштырылгазының хүн үлүүн 175—180 хуу күүседип, бо хүннерге чедир 750 гектар шөлге чаштырылганы чоруткан.

Часкы хову ажылдарыга Кызылдың № 3 болгаш Балгазының № 11 профтехучилищелериниң курсантылары киржип, өөредилгеге чедип алган билиин практикага быжыглап, күш-ажылга, корумчурумга үлегер-чижээн көргүзүп турары өөрүшүг.

Бо хүннерде совхозтуң шөлдеринде мал чеми культураларның чаштырылгазы дооступ турар.

1974 чылда дүжүт ажаап алышкынын организастыг чорудар болгаш кедээ ажылагый продуктуларын белеткээрин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери улуг соңуургал-биле таныжып, дүжүт ажаалгазынга белеткелди дарый чорудуп, ажаап алышкынга киржир техниканың септелгезинче, тараа курагдыр болгаш үрар шаннар, да белеткел ажылдарын чорударынче ажылчын күжүн четчелеп эгелээн.

С. СЕДЕН-ООЛ,
совхоз директору.

Чаңгыс эп-сеткил, бир үн-биле

Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 646 Чөөн талакы соңгулда округунуң соңгукчуларының ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадының кандидады Мария Васильевна Сафроновабиле ужуражылгазы Кызылдың Ленинский соңгулда участогунга политиктиг улуг көдүрлүүшкүнүг байдалга болуп эткен.

Соңгукчулар залды долдур олурупкан. Агитпунктунуң эргелекчизи И. К. Сможевский ужуражылга хуралын ажыткаш, бүзүреттирген кижи — «Тыва тудуг» трестиң партком секретары В. К. Казакка сөс берген.

Ол Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказын, социалистиг демократияның буржуаз демократиядан артык күштүүн, совет соңгулда системазының тургузуун, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күш-ажылчы чедиишкиниерин, СЭКП Төп Комитединиң ССР Эвилелиниң бүгү соңгукчуларынга, хамаатыларынга Кыйгырыын, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының соңгулдага утку́штур бүгү талалыг белеткелин тодаргай чугаалаан. Оон соонда депутаттың кандидады М. В. Сафропованың ажыл-чорудулгазы-биле чылганнарны таныштырган.

Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы Г. А. Забелина, пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң чоланчызы А. М. Кузнецов, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу И. Г. Запин, республика эмнелгезиниң эмчизи Л. М. Медкина, кызыл партизан чораан хоочун пенсионер Ф. И. Марков олар чүве чугаалаан, депутаттың кандидаттары дээш соңгулда хүүкде чаңгыс эп-сеткилдиг бадылаашкынны бээринче чылганнарны кыйгырган.

Соңгукчулар ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидады М. В. Сафроновага боттарының чагыгларын база бергилээн.

Эмчи Л. М. Медкина Кызыл хоорайга чаа эмнелге бажының тудары эргежок апаргаи дээрзин онзалап чугаалаан. Ол ышкаш хоорайның агаарын чылдың кайы-даа үезинде арыг-чаагай тургузарын, Улуг-Хемниң суун хирлендирбезин чедип алырынга дузалаарын дилээн. Ол ышкаш чоланчы А. М. Кузнецов Улуг-Хем ол чарында, Каа-Хемде турар суурларже чоруур автобустарның санын көвүдедирин, ында оруктарны асфальтылап кылырын дүргедедиринче дуза чедирерин дилээн.

Депутаттың кандидады Мария Васильевна Сафронова ужуражылгага сөс алгаш, чоннуң бедик идегелди көргүскенинге сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеи болгаш соңгукчуларның берген чагыгларынче улуг кичээнгейни салырын бүзүреткен.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидады М. В. Сафронова соңгукчулар-биле ужуражылга үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

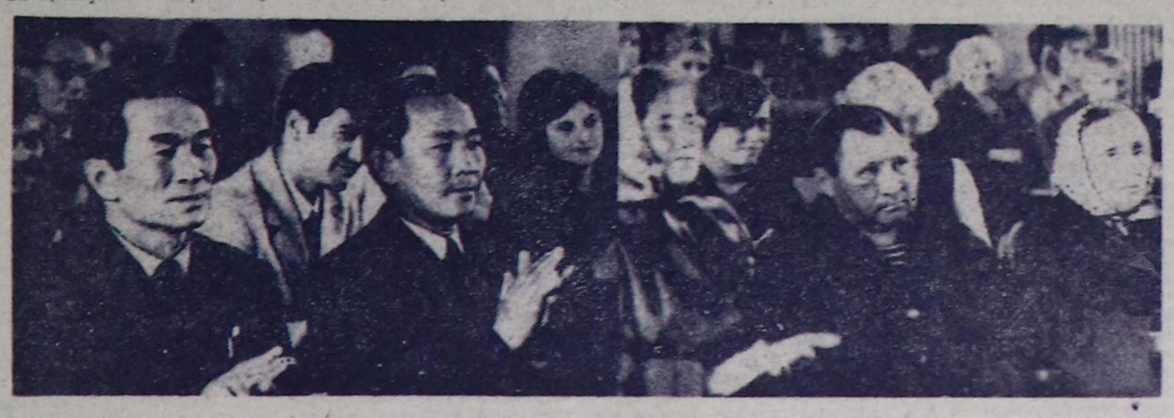

КЫЗЫЛ. ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадының кандидады, «Известия» солунуң политиктиг тайылбырлакчызы **Владимир Леонтьевич Кудрявцев**-биле Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округунуң соңгукчулары СЭКП хоорком-нуң хуралдаар залынга ужурашкан. Бүзүреттирген кижи — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле комитединиң даргазы С. Ч. Юша ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага утку́штур ажылчының болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн чугаалаан. депутатка кандидат В. Л. Кудрявцевтиң күш-ажылчы оруун, ССРЭ-ниң Дээди Совединин сески чыжының депутады болуп ажылдавышаан, бистиң республиканың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезинге улуг салыышкынны киирип турарын чугаалаан.

Хуралга эзт комбинадының цех начальниги Б. А. Конуспаев, Тыва АССР талазы-биле материал-техниктиг хандырылга килдизиниң начальниги Н. А. Минцев, республика эмнелгезиниң эмчизи Р. А. Астафьева, № 3 көдээ профтехучилищениң директору К. Ф. Шишигин, автосептелге заводунуң кол инженери К. У. Чамзын олар чүве чугаалаан, кандидатка чагыгларны бергеннер.

Депутатка кандидат В. Л. Кудрявцев сөс алгаш, соңгукчуларның улуг бүзүрелинге өөрүп четтиргенин илеретпишаан, ону төлептии-биле бадыткаарын илергейлээн.

В. МААДЫР.

ЧАДААНА. ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы **Алдын-Кыс Санаа-Байыровна Монгуш** Ленин аттыг колхозтуң ажыл-ишчилери-биле Иймеге ужурашкан. Ужуражылга хуралынга бүзүреттирген кижи — СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Б. Карасал соңгулдаларга утку́штур районнуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиниерин доктаагаш, депутаттың кандидадының ажыл, амыдыралыбиле таныштырган. Ийме ортумах школазының башкызы Ш. Монгуш, хоочун механизатор Х. Түлүш, партком секретары С. Доңгак төлептиг кандидат дээш бадылаашкынын чаңгыс эп-сеткилдиг бээринче бүгү соңгукчуларны кыйгырганнар.

Соңгукчулар депутаттың кандидадынга чагыгларны берген. Ылаңгыя колхоз төвүнге чаа делгем интернатты тударынга, радио, телефон харылзаазын эжиждеринге, Назаровонуң улуг чырыын суурже киирерине дуза чедиреринге кандидаттан дилээннер. А. С. Монгуш чүве чугаалаан, чоннуң улуг идегелинге өөрүп четтиргенин илередип, кызымак ажылдаарын хүлээнгеи. Эш А. С. Монгуш-биле ужуражышкын хуралдары «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтарга база болган.

М. СЕВЕН.

САМАГАЛДАЙ. ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат **Алдын-оол Соянович Соян-биле** ужуражылга хуралы «Тес-Хем» совхозтуң Берт-Даг салбырынга болган. Бүзүреттирген кижи СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Ш. К. Кочага районнуң ажыл-ишчилериниң соңгулдага белеткелин, депутатка кандидаттың күш-ажылчы оруун таныштырган. Совхозтуң Берт-Даг салбырының эргелекчизи У. Эрендей, школа директору В. Даваа, совхозтуң ажыл-агый эргелекчизи Н. Кызыл-оол болгаш өске-даа соңгукчулар сакал бергеш, эш А. С. Соянның адынга чылыг сөстерни чугаалап, чагыгларны бергеннер.

Ылаңгыя Ү-Шыыаага школаның интернадын, башкылар чурттаар бажыңнарны немей тударын, школаны алгыды тударынга чугула херектиг материалдар-биле чедир хандырып, ону бо чайын доозарынга дуза чедирерин соңгукчулар депутаттың кандидадынга чагаан.

Эш А. С. Соян сөс алгаш, бодунуң бригадазының болгаш Эрзин районунуң ажыл-ишчилериниң беш чылдың бо дөрткү чылында социалистиг чарышка киржилгезин чугаалаан, чоннуң идегелинге өөрүп четтиргенин илередип, чоннуң хөрээ дээш бүгү күжүн, билиг-мергежилин үндүрүп ажылдаарын хүлээнгеи.

А. ТЕМБРЕЛЬ.

АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ БИЛДИЛИГ БАШКАРАР

СЭКП Уставында партияның бүгү эге организациялары оон политиказының дайынчы боттандырыкчылары болурун, чаа, депшилгелиг түүлдү бүгү талалыг деткиирин, кандыг-даа четпестерге удур шиитпирлиг демисежирин олардан негеп турар. Амгы байдалдарда школаларының партия организацияларының ажыл-чорудулгазы калбак болгаш хөй талалыг. Олар хамыктың мурнунда өөреникчилер эртемнерниң үндезиниерин ханы, быжыг-биле шиңгээдип алзын дээш өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың бүгү талаларын улам ыңай сайыраңгайжыдар дугайында доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер.

Республика школаларында коммунист башкылар үүгле боттарының башкылал ажылынга эвес, ниити школаның болгаш бүгү башкылар коллективиниң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы дээш кичээңгейни күштелдирип турар апарганнар. Бүгү-ле өөредилге кижизидилгелиг ажылга партийжи удуртулганың салдары күштелген. Маңаа администрацияның ажылын парторганизациялар контрольдаар эргени Устав ёзугаар боттандырып турары улуг ужур-дузалыг бооп турар. СЭКП-ниң XXIV съездизи үлетпүрде, тулугда, транспортта, садыгда, көдээ ажыл-агыйда болгаш өске-даа чамдык коллективтер-биле кады школаларының, өөредилге черлериниң, училищелериниң парторганизация бүрүзү администрацияның ажылын контрольдаар эргелиг дээрзин айыткан болгай. Ол дээрге ажыл-хереке четпестерни үүгле даңзылап бүрүткээри ол эвес, оларны баш удур эскерип, четпестерни чогуур өйүнде чайладып, ажыл-хереки экижилер дээни ол-дур. Парторганизация школаларының, өөредилге черлериниң удуртукчуларының илеткелерин алыр, кандыг-бир ажылдың талазы-биле сүмелерин бээрлер.

Бистиң Тыва АССР-ниң школаларында партия организациялары сөөлгү чылдарда контрольдаар эргени ажыглавышаан, организация талазы-биле быжыгып, сан талазы-биле өскен болгаш оларның ажылга дуржулгазы улам байлакшын турар. СЭКП-ниң XXIV съездизи партияның болгаш чазактың улус өөредилгезиниң талазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш улус өөредилгезиниң органнары база башкыларбиле кады олар амгы үеде шудургу ажылды чорудуп турар. Тоску беш чылдың төнчүзүнде аныяктарның бүгүниити ортумак өөредилгезин боттандырар. Чаа программага болгаш өөреникчилерге негелдеги бедитпишаан, олар элээн каш чылдарда чүс хуу өөредилгени чедип ап турар. Оларның билдилиг, шудургу ажылы бүгү коллективке үлегер-чижек болу берген. 1972—1973 өөредилгениң 18-зи коммунист. Олар шуптузу школаның болгаш парторганизацияның ажылынга идепкейлиг киржип, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турар. Мында бүгү коммунистер башкылал ажылынга үлегер-чижээн көргүзүп, чаа түүлдү тыварын, инициативалыг болурун чедип ап, бодунга болгаш өөреникчилерге негелдеги бедитпишаан, олар элээн каш чылдарда чүс хуу өөредилгени чедип ап турар. Оларның билдилиг, шудургу ажылы бүгү коллективке үлегер-чижек болу берген. 1972—1973 өөредилге

Партийжи амыдырал

чылында бо школага өөредилге 98,4 хуу, а бо өөредилге чылының үшкү улдунда 99,6 хуу болган. Мында партия организациязы башкылардан, ылаңгыя коммунистерден негелдеги бедитпишаан, коллективти чаңгыс аай кылдыр сырый каттыштырып шыдаан. Ынчангаш өөредилгеге бедик түңнелди чедип ап турар ужуру ол.

Бир эвес Кызылдың № 7 школазында Клавдия Ярославцева секретарлаан парторганизацияны ап көөр болзувусса администрация биле өске хөй-ниити организацияларының чаңгыс аай демниг ажылын күштелдиреринче улуг кичээңгейни салып турар. Мында өөредилге-кижизидилгелиг бүгү ажылды партия, профэвилел, комсомол организациялары, төрелдер комитеди каттышкан ниити күш-биле чорудуп турар. Ынчангаш өөреникчилерниң школазын ара кааптар чоруу элээн каш чылдарда болбаан болгаш олар бүрүңүбиле өөренип турар. Бо школада башкылар коллективи төрелдер комитеди болгаш кошкак өөредилгелиг өөреникчилер-биле ажылды мергежилдиг тургускан. Ынчангаш мында база-ла өөредилгениң хуузу өске школалардан бедик.

Чөөн-Хемчиктиң Теве-Хая сес чыл школазында партия организациязы (секретары Лина Сат) коллективте бүгү ажыл-чорудулганы башкарарынга ёзулуг дайынчы организакчы болу берген. Бо организацияда 12 коммунист бар, мында партия хуралдарын кижизидилгениң ёзулуг школазы кылдыр эрттирип, оларга бүгү коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле школа амыдыралының эң чугула үндезин айтырыгларын чугаалажып турар. Оларга холбаштыр хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаарынга коммунистерни болгаш активчилерни идепкейлиг киириштирип келгени — таарымчалыг түңнелдерни берген. Өөредилге чылының бирги чартыында 14 класстарның 7-зи чүс хуу өөредилгени чедип алган, а ниити школага өөредилге 98 хуу болган. Комсомолчулар бүрүн чүс хуу өөредилгени чедип алган.

Бо школага өөредилгениң ындыг бедик түңнелдиг болгашы таварылга эвес. Ол дээрге ында партия организациязының перспективтиг план-биле, чогаадыкчы байдал-биле ажылдап, башкыларның болгаш кижизидикчилерниң даандырган ажыл-херек дээш харысалгазын бедиткенинден база оларны демниг, сырый каттышкан коллектив кылдыр тургузуп ап шыдааны-биле чедип алган. Бо школада өөредилгениң чорудулгазын хандыр анализтеп, башкылал ажылының мурнакчы дуржулгазын бүгү башкыларның практиктиг ажылынга нептередип турар. Башкыларга, ылаңгыя аныяк эштерге, доктаамал дуза көргүзери-биле мында методиктиг ажылды бедик деңнелге тургускан. Теве-Хая школазының башкылар коллективи ам өөреникчилерниң билииниң шынары дээш демиселди күштелдирип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң сөөлүнде республика школаларының удуртукчуларындан, башкылар коллективтеринден негелдеги оларда парторганизациялар кажангызындан артык күштелдирип, башкыларның мергежилин, ажыл-хереки квалификацияны улам бедидер дугайында кичээңгейни улгаттырган. Школа удуртукчузундан негелде, ажылга контроль дээрге оон ажылын хөлгаарлаар дээни ол эвес, четпестерни чогуур өйүнде эдер, аңаа дузалаар дээни олдур. Чижээ, Улуг-Хем районда Арыг-Үзүү школазының мурнунда турган директору арагалааш, удуртулганы кошкадып турган. Коммунистер ону чогуур өйүнде эскергеш, партия хуралынга шыңгыы шүгүмчүлээш, ол четпестерни дорааи эдерин оон негээн. Ынчалза-жок шүгүмчүлелден ол чогуур түүнел кылбаан. А коммунистер ол дугайын райкомга дыңнаткан. СЭКП райкому коммунистерниң дыңнадыынга үндезилээш, школа ажылын хынап, ол дугайын бюрога чугаалашкаш, аңаа шыңгыы хемчег көргүскен. Оон соонда байдал эжижип турар. Бо дег еске-даа чижектерни чугаалап болур.

Бир эвес СЭКП-ниң XXIV съездизиниң негелделеринге дүүштүр алыр болза, бистиң чамдык школаларывыста өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың деңнели ам-даа чавыс. Ылаңгыя өөреникчилерниң чамдык эртемнерге билииниң шынары куду, бир класска катап олурар ийи чылчыларның саны база-ла шоолуг эвээжевээн. Ол ышкаш чамдык өөрензе чогуур уруглар школага кирбейн артар ийикпе, азы өөренип турган, кааптар таварылгалар база бар. Ынчангаш бүгү-ниити өөредилгезиниң хоойлузу бисте дыка четпес күүсеттинин турар. Бо бүгү айтырыглар школа бүрүзүнде партия организациязының кол кичээңгейинге турар ужурлуг. Олар ажыл-хереки билдилиг башкарып, өөредилге-кижизидилгелиг бүгү ажылдың деңнелин бедидер дээш башкылар коллективтерин сырый каттыштырбышаан, школа удуртукчуларының коммунист башкыларның ажылынга контрольду доктаамал күштелдирип, олардан негелдеги бедидер ужуруг.

Амгы үеде республика школаларының ажылынга харысалгалыг үе-чада — өөредилге чылы доостур чоокшулап келген. Өөреникчи бүрүзү ханы, быжыг билигни алган, шылгалданы чедиишкиннинг дооскан турарынче школаларның башкылар коллективтериниң күжүн мөөңнээри—оларда партия организацияларының эң чугула сорулгазы болур.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи.

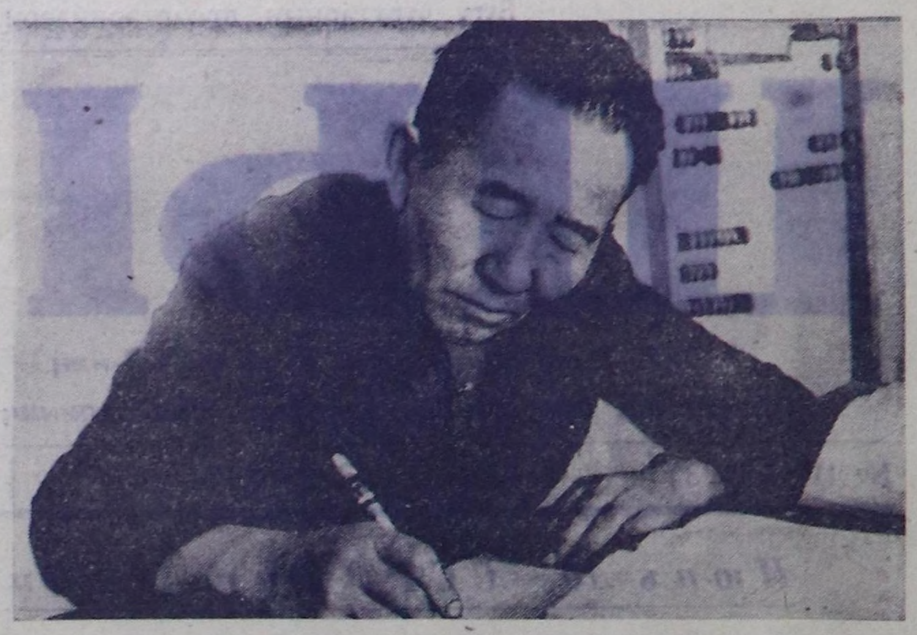

Обус Манай-оолович Монгуш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы. Ол аныяк салгалдың кижизидилгези дээш билиин, күүүн харам чок 38-ки чыл башкылап турар. Бо аразында башкының дуржулгазы дыка өскен, ажылдап турган школаларынга ооң байлак дуржулгазындан чаа салгалдың башкылары хаая эвес өөренип келген.

Обус Манай-оолович ам Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан сес чыл школазында төөгү, география башкылап турар.

ЧУРУКТА: Обус Манай-оолович Монгуш дараазының ничээлинге белеткенип олур.

А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

САЛДА КӨВҮДЭЭН

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Булун-Терек сүт-бараан фермазынга чеде бээримге саалда доосту берген болду. Ынчалза-даа чамдык саанчылар ажылдаан тур. Мурнакчы саанчы Татьяна Куулар инектерин чемгерип, оларның өдээн аштап турда ужуражы бердим.

Ажыл-ишчи чедиишкиниң чугаалап бээрин оон диледим.

— Өске саанчылардан ылгалыр чүвем чок. Кол-ла кичээңгейни инектерниң ажаалда, чемгерилгезин экижиде-ринче угландырдым. Оон түңнелинде саалда экижээн, мурнукузундан көвүдей берген. Оон ыңай мал чеминиң курлавырын тургузуп алыры чугула. Ол болза, малдың баш санын өстүрүп, оон продуктулуг чоруун бедидеринге улуг рольдуг болур. Бистиң колхозувус мал чеминиң курлавырын тургузуп, олче кичээнгей салганының соонда, сүт саалдазын дыка бедиткен—деп, саанчы Татьяна Куулар чугаалады.

Ферманың коллективи 1973 чылда оон мурнунда чыл-биле деңнээрге, сүт саалдазын 266 центнерге көвүдеткен. Тодарадыкчы чылдың бирги кварталында сүт саарының планын ажыр күүсеткен.

Татьяна Куулар бо чылын бир инектен-не 1500 литр сүт саар хүлээлгелиг. Бирги кварталда ол бир инектен 311 литр сүттү сагган.

О. САЙЫН.

ҮНЕЛИГ ЭГЕЛЭЭШКИН

Совет Эвилелиниң хөй национал-дыг өг-бүлезинге каттышканының үжен чыл байырлалынга уткуштур социалистиг чарыш, хайныккан күш-ажыл Тываның булуң бүрүзүнде калбарган. Маңаа холбаштыр Кызыл-Чыраа суурнуң чурттакты чонунуң, ында Ленин аттыг колхозтуң ишчилериниң май 1—2—3 түннеринде ажылын онзалап демдеглээр болдум.

Суур чаагайжыдылгазынга ниитизи-биле 685 кижи киришкен, 3 автомашина, дугуйлуг 2 трактор, сүт сөөртүр 1 машина доктаамал ажылдап турган. Ол хүннерде кызыл-чыраажылар төрээн суурунуң чаагайжыдылгазынга 1500 дөс ыышты, кат-чимистиг өске-даа хөй чадаң үнүштерни тарып олурткан, херим-штакетниктерни чаарткан.

Кымны багай ажылдаан дээр боор, кижи бүрүзү онаашкан участогунга макталдыг, үүле-херек бүдүреринге чүткүлдүг ажылдап турган. Бо талазы-биле үлегерлиг, ажыл-ишке организакчы болуп турган А. Хомушку, С. Ондар, Д. Данова, Р. Ондар оларны онзалап демдеглээри чөптүг.

Чонга, ылаңгыя активке даянгаш, баш бурунгаар планнап, ажыл-хереки шын организастаанда, кандыг-даа үүле бүдүүгүр болур. Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери, ында партия, совет органнар бо талазы-биле чамдык тодаргай хемчегларни алган.

Хемчик хемни кежилдир, ол хүннерде, улуг көвүрүгнү кылып доосканы эң-не өөрүнчүг. Бо талазы-биле Моңгуш Дамбаага удуртканы тудугжу бригада кызымак ажылдаан, ылаңгыя Д. Базыр-оол, О. Дыртый-оол, О. Сандан-оол ышкаш үлегерлиг болганнарны онзалап демдеглээри күзенчиг.

Ол көвүрүгнү кылып доосканы үүгле Ленин аттыг база «Октябрь 30 чылы» колхозтарга ажыктыг эвес, харын Чөөн-Хемчик районга безин улуг ужур-дузалыг болган. Ам олап аргыжылга эгелээн, тракторлар, чүүктүг машиналар саат чокка эртип турар. Шеле, Теректиг, Ал-Шум, Шом-Шум болгаш Чоорганныг чайлагларынче көжер малчыннар база амыраан.

Кызыл-чыраажыларның шак ындыг үнелиг дуржулгазын чер болганга ажыглаары, Совет Тываның юбилейинге алдаржыткан социалистиг чарышты үре-түңнелдиг калбартыры бүгү-ниитиниң хераа. Бо сорулганың чедиишкиннинг болуру организакчы, кижизидикчи, масса-политиктиг ажылдан чугула хамааржыр.

О. АРАКЧАА.

ТАЙГАЛАДЫРЫ ЧУГУЛА

Апрель 6-да «Шын» солунга парлаттынган «Шаашкакты узуткаар» деп, специалистиң сүмезин номчааш, Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң Чараш-Даш сүт-бараан фермазының инек кадарчызы Кара-Сал Начын-Борага чугааладым. Ол база ону номчаан болду. Оон мынча дили:

— Алды чыл инек кадарбышаан, учётчиктеп келдим. Чайлагже үнмейн, изиг черге турарга инектиң сүдү эвээжей бээр чүве. Инектиң деңгилдези багай апаар. Ол дээрге шаашкактың уржуу бооп турар. Оон дескен мал оңгул-чиңгилге, озаң, чудукка даваннарын сып алыр таварылга каш-даа болгулаан. Ынчангаш инекти серини оттуг тайгаларга семиртип, кадарары чугула.

Инек малды чайгы үеде тайгаладып, девээ, хөлегелиг черлерге кадарары ажыктыг болуру чөп. Ынчан мал шаашкак аарыындан аарбас, ооргазынга куртувас болур. Ындыг мал кышты тоовас, хүр ажар.

К. КАРА-САЛ.

ШЫНАР ДЭЭШ ХЫНААЛДА

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының механизаторлары тодарадыкчы чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада доозар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Салбыр бо чылын 800 гектар черге тараа тарыыр планныг. Оон 400 газын эрткен күзүн-не белеткеп алган.

Чээнектиң кара хөрзүннүг ховуларын дооскаш, Кара-Дыт, Биче-Арт деп черлерде барган. Часкы чер аңдарылгазында Шаңнаа Уран-оол, Михаил Кечил-оол, Анатолий Кодурак болгаш өскелер-даа хүн үлүүн 120—130 хуу күүседип, механизаторлар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эзлеп турарлар.

Салбырда тараа чаштырылгазы түлүктей берген. Бригадир Маскыр Дадар-оол, учетчик Кыргыс Багыт-оол ажылдың шынарын хүннүң-не хынап, механизаторларның харысалгазын улам бедидип турарлар.

С. ОПУК-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ФРУНЗЕНИҢ САМОСВАЛДАРЫ

Фрунзеде автомобиль эптээр заводтуң продукциязы бистиң чуртта сурагжаан. Аңаа кылып турар машиналар—«ГАЗ-53Б», «САЗ-3502» Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Балтий чоогунуң республикаларында-даа, Кыдыкы Соңгу чүкте болгаш Ортаакы Азияның ховуларында-даа ажылдап турар.

«САЗ-3502» деп машинаның чүк хааржаан херек апарза, ийи метр ажыг бедидир көдүргеш, чүүгүн дүжүрүп болур аргалыг.

Фрунзениң автомобиль кылыкчылары бо чылын бүдүүлгениң беш чылдың төнчүзүнде айыткан деңнелге чедер деп шиитпирлээш, ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: «САЗ-3502» дээр чүүгүн боду дүжүрер автомобиль.

• **В. ЛАЗЕРЕВТИҢ фотозу.**

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Эртемниг коммунизмниң партиязы

«Келир үе кандыг-даа таварылгада коммунистернии болур дээрзин олар билир ужурлуг» деп, В. И. Ленин чартык чүс чыл ажыг үе мурнунда чугаалаан. Коммунистиг партияның күжүнге оон ханы бүзүрели партияның ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүмнерин шын билиринге, Маркс биле Энгельстиң өөредиин чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап шыдаарынга үндезиленип турган.

Капиталистиг кулданыдган хосталыры дээш, эки келир үе дээш демиселге ажылчы чонунуң боттуг перспективаларын бир дугаарында-ла марксизм айыткан. Чаа ниитилел тургузуунуң келир үеде тиилээриниң барымдаазын эртемниг коммунизм үндезилекчилери чогум-на харын массалыг ажылчын шимчээшкининден көрген. Ынчаарга ажылчын аңгы тиилеп үнер дизе, аңаа ажылчын шимчээшкининиң чорудуун болгаш ниити түңнелдерин эртем ёзузу-биле үнелээр, профессионал мергежилинден азы национ-алынган хамаарылга чокка ажылчынларның аңгы талазы-биле эрге ажыктарын камгалаар политиктиг партияны тургузары эргежок чугула.

Пролетариаттың эрге-чагырганы холга алгаш, улусту социализмче эдертип шыдаар дайынчы, организастыг отряды болур партия дугайында бүдүн өөредигни ажылдап кылган В. И. Ленин Маркс биле Энгельстиң кол идеяларын бүрүү-биле барымдаалаан. Ленин чаа хевириниң партиязының идейлиг, политиктиг болгаш организастыг принциптерин үндезилээш, чогум-на ындыг партия ажылчын аңгының күүлүг политиктиг чепсээ болуп, буржуазияны тиилээринге, бүгү ниитилел амыдыралын социализмниң болгаш коммунизмниң суурунга эде тургузарынга дузалаар дээрзин көргүскен.

Большевиктерниң ленинчи партиязы 1917 чылда Россияга болгаш Барын Европаның чурттарынга тургустунган объективтиг байдалды өөренип көргеш, социалистиг революцияның эгелекчизиниң ролюн бодунга дидими-биле алган. Оон-биле ол пролетариаттың делегей революциязынче орукту ажыткан.

Ленинчи партияның база бир алдарлыг төөгүлүг ачы-дузазы болза пролетариат диктатуразының болгаш социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң дугайында марксисчи өөредигни оон амыдыралга эң баштай боттандырганы болур. Маркс биле Энгельс XIX чүс чылда Европага болгулаан революцияларны анализтеп тургаш, капиталистиг ниитилеллиң социалистиг ниитилелче революстуг хуулуушкунунуң үези үүгле пролетариат диктатуразының үези болур деп эң чугула түңнелди кылганы биллингир болгай. Пролетариат диктатуразы мөлүүкчүлериниң удурланыышкынын базарынга, ажылчы чонунуң дорлетаржы эвес калбак массаларын бодунуң талазынче хандырарынга база социал-экономиктиг ханы чаартылгаларны боттандырарынга эргежок чугула.

Ол түңнелди II Интернационалдың теоретиктери ыыт чокка эрттирип азы хажыдып турган. Олар болза буржуаз демократия турда, пролетариатка бодунуң диктатуразы херек чок дижип, соңгулда бюллетеньнериниң дузазы-биле ол ажылчы чонунуң хөй нуруузун бодунуң талазынче чаалап ап, белен буржуаз күрүне машиназын ээлеп ап, ону бодунуң эрге-ажыктарынга ажыглап шыдаар дижип бадыткан турган.

В. И. Ленин болгаш большевиктер пролетариат диктатуразының дугайында марксисчи өөредигни оппортунистерниң үүгле теорияга эвес, харын практика-га хажыдып турарын сойгалап илереткен. Большевик партияның удуртулгазы-биле Россияга пролетариаттың диктатуразы ажылчынар болгаш тараачыннар депутаттарының Советтериниң эрге-чагырганы хевирлиг кылдыр тургустунган.

Коммунистерниң ленинчи партиязы ССРЭ-ге пролетариат диктатуразының удуртукчу өзээ болур ролюн чедиишкиннинг күүсеткен. Оон башталгазы-биле Совет күрүне иштикиниң болгаш даштыкының контрреволюциязының каттышкан күштериниң халдаашкынындан Октябрь революциязының чаалап алыышкыннарын камгалап алган. Үүгле бүгү шынчы ажылчын аңгының бүзүрелин алган, массаларның сеткил-хөөнүн билир болгаш аңаа салдар чедирип шыдаар, демир дег, дадыккан партия бар болза, үүгле ынчан социализм дээш тиилелгелиг демисежип болур дугайында ленинчи бодалды Советтер чуртунуң дуржулгазы бүрүңүбиле бадыткаан.

Коммунистерниң ленинчи партиязы социалистиг ниитилелди тургузарынга орук изекчизи болган. Социализм болгаш коммунизм дугайында ниити теоретиктиг үүлдер марксистерге Октябрь революциязының мурнунда-да билдингир турган болбайн аан. Ынчалзажок теорияны чаа ниитилел тургузуушкунунуң практиказынче боттандырарының дуржулгазы чаңгыс-даа пролетаржы партияга турбаан. СЭКП-ге ол улуг сорулганы эң баштай шиитпирлээриниң үлүү онаашкан. Советтиг Россияның ажылчыннары болгаш тараачыннары социализм тургузуушкунун кара чааскаан, барып-барып, техника-экономика талазы-биле эң сайыраңгай капиталистиг күрүнелерден ыракта озалдап калган чуртка эгелээр ужур таварышкан.

Ындыг турбуже коммунистерниң партиязы ССРЭ-ге социализмнин тиилелгезинче угланыышкынны бүзүреллиг болгаш быжыг-биле баштаан. Улуг машиналыг индустрияның болгаш чуртту электрижидериниң аргазы-биле күүчүлүг материал-техниктиг базаны тургузарын, үүрмек бүдүрүкчүлерни, ылаңгыя тараачыннарны кооперастаарын, культура революциязын боттандырарын, хөй национ-алдыг Совет күрүнени быжыглаарын айыткан гениалдыг ленинчи планны партия бодунуң чиңгине шугумунуң үндезини болдурган.

Ленинизмниң удурланыкчылары, янзы-бүрү реформистер, буржуаз идеологтар болгаш политиктер «большевик дуржулганың» буступ дүжерин оштап, чаңгыс болгаш артында-ла чыдып калган чуртка социализм тургузуушкунун хей үүл кылдыр санап турган. Ынчалза-даа Лениниң партиязы бергелерден кортпаан. Бүдүрүлгениң кол чепсек-херекселдерин холунда алган ажылчын аңгының күрүне эрге-чагырганы Советтер чуртунда бар болганда, социализмни тургузарынга бүгү үүлдер четчир деп, партия санап турган. Оон политиказы ССРЭ-ниң ажылчы чонунуң хөй нуруузунуң идепкейлиг деткимчезинге, а ол ышкаш өске чурттарның пролетарийлериниң мораль-политиктиг үүлдүгзүнүүшкүнүнге болгаш чогуур дузаламчызынга даянып турган.

Коммунистиг партияга баштаткан ажылчыннарның болгаш тараачыннарның маадырлыг күжениишкини-биле Совет Эвилелинге бүгү ниитилел амыдыралының социалистиг эде тургузуушкунунуң сорулгалары чедиишкиннинг шиитпирлеттинген. Ол — эртемниг коммунизмниң теориязынга, революстуг практикага кайгамчык салыышкын болган.

Делегейге социализмниң бирги чуртунуң тургустунганы дараазында чылларда Европаның - болгаш Азияның чамдык чурттарынга, оон соонда Кубага социалистиг революцияларның тиилээринге угланыышкынны бүзүреллиг болгаш быжыг-биле баштаан. Улуг машиналыг индустрияның болгаш чуртту электрижидериниң аргазы-биле күүчүлүг материал-техниктиг базаны болгаш быжыгарынга чөленгииш болган.

Экономиканың күүчүлүг көдүрүүшкүнүнүң, социалистиг ниитилел харылзааларының хөгжээнинин, культураның чечектелиишкининиң болгаш ажылчы чоннуң медерелдиг чоруунуң бедээнинин түңнелинде совет ниитилел амгы үеде бодунуң хөгжүлдезиниң чаа чадазында туруп турар. СЭКП-ниң XXIV съездизи Совет чурттуң социал-экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралының бүгү талаларынга чедиишкиннерниң ачызында болгулаан өскерилгелерни сайгарып көргеш, Лениниң 1918 чылда келир үе деп чугаалап турганы сайыраңгай социалистиг ниитилел ССРЭ-де тургустунган дээрзин демдеглээн. Бистиң чуртувус бодунуң чедишкен үезинде кирген болгаш оон мурнунга чаа улуг сорулгаларны, оларның кол чугулазы —коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының сорулгазын салыр арганы Коммунистиг партияга берген.

Партияның бүгү идеологтуг ажылы база коммунизмни тургузарының хөрээнге чагыткан. Үүгле амгы үениң бүгү билиглерин шиңгээдип алгаш, коммунизмни тургузуп болур дугайында ленинчи үндезин бодалды партия удуртулга болдуруп турар. Ажылчы чонунуң калбак массаларынга эртемниг үзел-бодалды хевирлээри, күш-ажылга болгаш ниитиниң өнчү-хорецгизинге коммунистиг хамаарылганы кижизидери, коммунистиг моральдың үлегер-чижектерин бадыткаары, биче буржуазтыг үзелдериң болгаш хуу өнчүзүрек чаңчылларның артыышкыннарын бүрүнү-биле ажып эртери, кижилерни бүгү талалыг хөгжүдери болгаш угаабодал культуразының ёзулуг байлакшылын тургузары — партияның мурнунда салгаш, шиитпирлеп турары буянныг сорулгалары бо-дур.

Бистиң партиявыс — пролетаржы интернационалчыларның партиязы. ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкунну ол бодунуң эң чугула интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Өске социалистиг чурттарның акы-дуңма партиялары-биле сырый демниг ажылдавышаан, СЭКП социализм болгаш коммунизм тудуушкунунга таарымчалыг делегей байдалын тургузар дээш, делегейниң социалистиг системазын быжыглаар дээш демисежип турар.

Социалистиг ниитилелди камгалаары, боттарының хосталгазы, национ-ал хамаарышпас чоруу болгаш депшилге дээш демисежип турар улусларга дузалаары, ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин бүгү хемчеглер-биле быжыглаары, делегейге тайбыңны камгалаары — бистиң үеде коммунистерниң интернационалчы хүлээлгелери бо-дур. Совет коммунистер боттарының ол хүлээлгезин туруштуу-биле күүседип турарын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы болгаш амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар Тайбыңның программазы хереченлеп турар. СЭКП-ниң база Совет күрүнениң интернационалчы даштыкы политиказы болза тайбыңга, демократияга болгаш социализмге ажыктыг улуг өскерлиишкиннерни боттандырар арганы берип турар чугула фактор болур.

Марксисчи-ленинчи өөредиг-ге шынчы чорук СЭКП-ге ажылчын аңгының эрге-чагырганы чаалап алырынче орукка эң берге шылгалдаларны чедиишкиннинг тудар, капитализмден социализмче билдинмес турган орукту ажыдар, сайыраңгай социалистиг ниитилелди тургузар болгаш Совет чуртту коммунизм тургузуушкунунун улуг орууниче үндүрер арганы берген.

Степан ТИТАРЕНКО,
төөгү эртемниериниң доктору.
(ПМА).

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының

250 чыл оюнга

УЛУГ БҮДҮРҮКЧҮ КҮШ

Бистиң бүгү улузувустуң турғузукчу күш-ажылы-биле долдунған бо беш чылдың тодарадыкчы чылының, эң чугула болуушкуннарының аразында онза черни чуртта эртемниң дээди албан чериниң — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының юбилейи эзлеп турар. Академияның 250 чыл ою эртемниң чедиишкиннериниң бүгү улусчу көрүлдези, үлетпүрүн болгаш көдээ ажыл-агыйның ишчилериниң мурнунга эртем-шинчилел төптериниң коллективтериниң чогаадыкчы отчёттары апаргылаан. Ол алдарлыг юбилей «Эртемниң эң дээре чедиишкиннерин — Төрээн чуртка» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турар.

Езулуг бүдүрүкчү күш апарған совет эртемниң хөй талалыг хөгжүлдезин көргүскен, чурттуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген чамдык чагааларны варладывыс. Оларны СЭТА-ның корреспондентилери белеткээн.

Бирги сөстү Литва ССР-ниң эртемнер академиязының президентизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Ю. Матулиске бээр-дир бис:

Совет Литвага төрүттүнген ажыдышкыннарны эртемде база улус ажыл-агыйында калбаа-биле ажыглап турарының хөй-хөй чижектерин адап болур деп, эртемден чугаалаан.

Бистиң чурттуң база чамдык даштыкы күрүнелериң муң ажыг заводтары литва химиктериң ажылдап кылганы «Ликонда» деп камгалал пленказын ажыглап турар. Ол—демир кылыгларның дадарбас чоруун каш катап улгаттырар.

Физика болгаш математика институдунуң эртемденнериниң чаартыкчы идеялары, саналдары нарын автоматтыг системаларны башкарарынга, оптиканың болгаш спектроскопияның техниктиг херекселдерин сайзыраңгайжыдарынга, геология шинчилелдеринге ажыглаттынып турар. Биологтарның дуржулгалары Литваның сугларын балыктың он-он чаа хевирлери-биле байыдар арганы берген. Сүгну болгаш агаарны хир-чамдан камгалаар талазыбиле улуг ажыл чоруттунып турар. Бүгү улусчу ужур-дузалыг бо херекке үнүштер, чечектер—эң эки дузалакчылар болур. Ынчангаш бис үнүштер тарылгазының шөлүн калбартып, республиканың төөн талазынга Литва национал паркты турғузуп турар бис. Аңаа янзы-бүрү үнүштер болгаш дириг амытаннар турар.

Билиглериң бүгү-эвилел эртинезиниң чарылбас кезээ болур Литва ССР-ниң эртеми совет эртемденнериң кызымак шинчилелдери-биле доктаамал долдунып келген. Сөөлгү чылдарда Литвада техниктиг депшилгениң эң чугула угланышкыннарының бирээзи онза дүрген хөгжүп турар. Полупроводниктер физиказының аныяк институту ол шинчилелдериң төвү апарған. Ол коллективтиң эртемденнери хөлчок изиткен электрилиг шөлге электроннарның «чурумун» хайгаараар ергалыг болган. Оларның ажылдары радиоэлектроникада болгаш чаа техниканың өске-даа адырларында ажыглаттынып турар. Чаңгысла эрткен чылын безин полупроводниктер институту 15 онзагай херекселдерни бүдүрүлгеге нептереткен.

Институттарда калбарған социалистиг чарыш эртем амыдыралын дыка идепкейжиткен. 250 хире ажылдар улус ажылагыйында нептереттинген, 130 чаа ажылдар чогаадылга кылдыр хүлээп көрүнген.

Ниитилел эртемнериниң специалистериниң ажылдары калбак хүлээп көрүүшкүниң алган. Литва дыллың 15 томнуг академиктиг словарын үндүрери боттанып турар. Литваның пролетариадының, тараачынарының төөгүзүн шинчилел, ССРЭ-ниң улустарының акыдуңма литератураларының харылзаазын өөренип, философияның, марксисчи-леничи эстетиканың чугула айтырыгларын ажылдап кылып турар. Социологтуг шинчилелдер улам-на калбарып кел чыдар.

Ийи-чаңгыс шинчилекчилерден эгелээш, амгы он муң эртем ажылдакчыларлыг болгуже орукту эртпишаан, Литваның эртеми эртем-техниктиг депшилгениң кол угларынче, коммунизм турғузуушкунуңуң мурнуку одуруунче үнүп келген деп, Ю. Матулис түннелинде чугаалаан.

* * *

ЭССР-ниң Эртемнер академиязының күштери тоску беш чылда эртемниң мурнунда салдынған сорулгаларны күүседиринче угланған деп, **Эстон ССР-ниң эртемнер академиязының президентизи К. К. Ребане чугаалаан.** Техниктиг депшилгени дүргедиринге дорт идиг бээр шинчилелдерни эртем албан черлеринде чедиишкинниг чорудуп турар. Академияның ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннары улус ажыл-агыйының негелдери-биле сырый харылзаалыг.

Эстон сланецтериң кывар кезектерин химиктиг арга-биле ажыглаарының чаа оруктарын дилээри улуг черни эзлеп турар. Эртемниң деткимчези-биле Эстонияның сланец-химиктиг бүдүрүлгелери 50 хире янзы-бүрү продуктуларны кылып турар.

Экономика институдунуң коллективиниң кол күжениишкиннери үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга санажылгаларны, экономиктиг идиг бериишкинин сайзыраңгайжыдарынче угланған.

Бистиң төөгүүлеривистиң, дыл болгаш литература эртемденнеривистиң үре-түннелдиг ажыл-чорудулгазын сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар бис деп, президент чугаалаан. Сөөлгү чылдарда оларның идепкейлиг киржилгези-биле улуг-улуг социологтуг ажылдар кылдынган.

Бо бүгү чедиишкиннер дээрге совет эртемни ССРЭ-ниң дугайында партияның улуг сагыш салыышкынының түннели-дир деп, эртемден демдеглээн. Бистиң чедиишкиннеривис бүгү совет эртемденнериң аразында сырый харылзааларның ачызында, эртемниң штабы — ССРЭ-ниң ЭА-зының хүн бүрүдеги дузаламчызыбиле чедип алдынган. Латвияның, Литваның болгаш Эстонияның Эртемнер академиялары Балтий далайны кады шинчилээр талазы-биле калбак ажылдарны кылып турар.

Совет Эстонияның эртемденнери Бүгү-эвилелдиг хөй-хөй шинчилелдеринде киржип турар. Зоологтар болгаш ботаниктер Ыраккы Чөөн чүкү, Сибирьни, Ортаа Азияны болгаш чурттуң өске-даа районнарын шинчилээн экспедициларының, биологтар, физиктер болгаш астрономнар —Антарктиканың экспедицияларынга киришкен, ССРЭ-ниң ЭА-зының океан шинчилээр институдунуң чалаанын ёзугаар геологтар Оожум океанның ортулуктарын шинчилээринге киришкен.

Делегейниң кол эртем төптериниң бирээзи — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының бир кезээ болганывыска чоргаарланып турар бис—деп, К. К. Ребане түннелинде демдеглээн.

* * *

— Ортаа Азияның эң күчүлүг даг сыныны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының адыбиле адаан. Ол дээрге Адачурттуң эртемниң кол штабынга ханы хүндүткелдиг демдээ-дир. Эвилелдешкен республикаларның бүгү академиялары—бистиң бирги академиявыстың уруглары болгай. Ооң алдарлыг юбилейи бүгү улустуң байырлалы апарганының чылдагааны ында. **Узбек ССР-ниң ЭА-зының президентизи академик А. С. Садыков** бодунуң беседазын ынчаар эгелээн.

Республиканың даштыкы девискээринге шинчилелдерни организастаар талазы-биле баштайгы базымны Россияның Эртемнер академиязы кылганынга Узбекистанның эртемденнери чоргаарланып турар: ол 1873 чылда Туркестанга баштайгы эртем албан черин — Ташкентиниң астрономия обсерваториязын тургускан.

Эртемниң өедиктериниче шиитпирлиг үнүүшкүн улуг Октябрьниң тиилээни-биле эгелээн. Совет эрге-чагырганың эге чылдарында В. И. Ленин «Эртем-техниктиг ажылдар планының төлевилелдери» деп бодунуң гениалдыг ажылын бижээн. Эртемденнерге ол чагыгда берген идеяларны боттандырары-биле Эртемнер академиязы 1918 чылда чангаар оңткен бүдүрүкчү күштерни өөренир талазы-биле комиссияның Туркестан киллизин тургускан.

1918 чылдың майда В. И. Ленин «Туркестанга суггарылга ажылдарынга болгаш ол ажылдарны организастаарынга 50 миллион рубльди үндүрүп бээр дугайында» декретке ат салган. Ону боттандырары-биле холбашкан шинчилелдерге академик Е. Н. Павловский болгаш өске-даа көскү эртемденнер киришкен.

Ортаа Азияга баштайгы дээди өөредилге чериниң үндезилекчилерин Ташкентиге чедирип келген ленинчи «эртем поездизиниң» соонда, Эртемнер академиязы боже эртемниң, техниканың, көдээ ажылагыйының көскү специалистерин чоруткан.

1940 чылдың январьда ССРЭ-ниң ЭА-зының Узбек салбыры тургустунган. 1943 чылдың ноябрь 4-те Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязы ажыттынган. Ам академияның составында 31 эртем албан черлери бар. Академик И. В. Курчатовтуң дузаламчызы-биле 1956 чылда Совет Чөөн чүкке ядролуг физиканың баштайгы институту организастаттынган, Республиканга киберетиканың хөгжүлдезин академик А. А. Дородницин эгелээн. Киберетика институту саналга төвү-биле кады, чижээ, автоматтыг башкарылга системазын тургузарынга холбашкан ажылдарны боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының саналы-биле Узбекистанның, Киргизияның, Таджикистанның, Туркменияның дорт академиялары куруг элезиниг, даглыг болгаш шат черлерни шиңгээдип алырының эртемниг үндезиннерин кады ажылдап кылып турар. Тус черниң айтырыгларын шиитпирлээриниң ол дуржулгазы кур черлерни шиңгээдип алганының 20 чыл оюнга тураскаадып, Алма-Атага болган баяырлыг хуралга эш Л. И. Брежневтиң чугаазы-биле холбаштыр онза ужур-дузалыг апарган. Ынчан ол: «Кур чер Казахстанның азы Алтайның ховулары-биле төөгүн калбас. Кур чер дээрге Сибирьниң тайгазы, Соңгу чүктүң тундразы, Ортаа Азияның куруг ховулары-дыр» дээн болгай. Ол өстерде ажылдың дайынчы программазы бердинген. Элезиннерни быжыглаар, черлерни мелиорастаар, үнелиг мал чемни үнүштерни тарыыр, делгем девискээрлерни суггарар болгаш сугландырар талазыбиле хөй ажылдарны кылыр апаар.

Ам Узбекистанның Эртемнер академиязында үш муң беш чүс ажыг эртем ажылдакчылары бар. Узбекистанның эртемденнериниң отрядында ниитизи-биле 27 муң ажыг кижи, ооң иштинде 11 муң хире хөрээжен эртемденнер санаттынып турар. Октябрь революциязыга чедир чүс чурттакчы бүрүзүнден-не чүгле ийи кижи дөңгүп-ле номчуп билир турган черде бо хире өскерилгелер болган-дыр.

(Уланчылыг).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ЧАҢГЫС ЭПТИИ

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединге сонгулдаларның чугула ує-чадазы—депутаттарга кандидаттар депшидери болгаш бүрүткээри—аажок чедиишкинниг болган деп, чехословак «Руде право» солун демдеглээн. Сонгукчулар совет сонгулда системазының ханы демократтыг принциптерин округ бүрүзүнге ажыглаап, ниити кандидатты кайгамчыктыг чаңгыс эп-сеткилдиг депшиткен.

Бүрүткеткен кандидаттар данзызында совет улустуң эң эки төлээлекчилериниң аттары кирген. Оларның аразында ажылчыннар, колхозчулар, инженерлер, эртемденнер, уран чүүл ажыллакчылары, сайзырангай социалистиг ниитилел төлээлекчизиниң —коммунизм турғузукчузунуң кол мөзүзүнүң үлегер-чижээ болган ажыл-иштиглер хөй деп, солун демдеглээн. ССРЭ-ниң чон төлээлекчилериниңе турғустунган дээди органының турғузуу чүгле хевээр артып турар эвес, харын улам ханылаттынган турар деп чүве кандидаттар депшидип, бүрүткээнинің түннелдериниңе билдинип турар.

СЭКП-ниң политиказы—Советтер чуртунуң бүгү талалыг шалыпкын экономика болгаш культура депшилгезинің политиказы—совет ниитилелди улам ынай хөгжүдеринге, совет хамааты бүгүдезинің материалдыг, культура деңнелин өстүреринге таарымчалыг баштайгы калбак белеткелдерни турғузуп берген деп чүве депутаттарга кандидаттарның сонгукчулар-биле ужуражыышкыннарындан бадыткатынып турар.

ССРЭ-де сонгулдаларга белеткелдің сөөлгү үезинің эгези политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг байдалда эртип турар. Совет кижилериң идей-политиктиг чаңгыс эптиинин, партияның ажылчы чоннар-биле сырый харылзааалыының, ниитилелге оон улуг алдарлыының чайыннанчак херечилелдери ол идепкейден хүнүн-не кестип турар деп, «Руде право» бижээн.

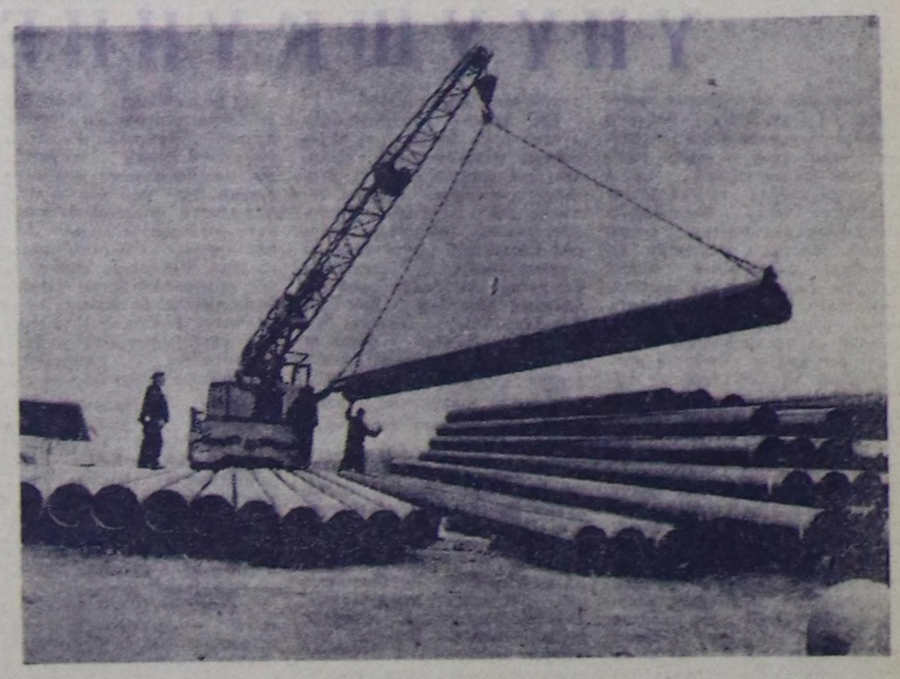

Венгрия Улус Республикага газ дамчыдылгазының «Аны-дуңма найыралы» шугумун тудуп эгелээн. Ону дамчыштыр аңаа Совет Эвилелинден «ак-көк оттулар чүүлду» шуудуп бээр. Дамчыдылганың 130 километр дурттуг шугуму Чехословакияны кежилдир эртмен Европаның ССРЭ—Барыын Европа аразынга газ дамчыдар шугумдан эгелээн.

ЧУРУКТА: тудуп турар газ дамчыдылгазының шугумунга ажыглаар Дунайварештан барган хоолайлар.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

СОВЕТ ПАРЛАМЕНТАРИЙЛЕРНИҢ АЯН-ЧОРУУ

БЕРН. (СЭТА-ның корр). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң Даргазы А. П. Шитиковка баштаткан Швейцарияда албан хуузунуң аян-чоруун кылып чоруп турар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы чурт-биле таныжарын уламчылап турар. Совет парламентарийлер Цюрихке, Базельге, Бернге чораан, үлетпүрүн болгаш көдээ ажыл-агыйының чедиишкиннери-биле танышкан, чоннуң түүл-бүрү кезектериниң төлээлекчилери-биле ужуражып, найыралдыг чугаалашкан. ССРЭ-ниң делегациязы В. И. Лениниң Швейцарияга чоруп турған үезинде амыдыралы, ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан черлерге чораан.

Швейцар парламентиниң ийи палатазының төлээлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязынга алдар кылдыр хүндүсү шайлалга тургускан. Аңаа чугаалар солчуушкуну болган.

Национал чөвүлелдиң даргазы А. Мухайм болгаш кантоннар чөвүлелиниң даргазы Б. Бахтольд совет-швейцар харылзааларны улам калбартырының хөрээнге чугула базым деп үнелээш, совет делегациясының Швейцарияда барганынга байыр чедирген.

Совет парламентарийлериниң Швейцарияда барганы болгаш ону чурттуң чонунуң чаагай сеткилдиг хүлээп ап турары тайбың кожа-хелбээ догунаашкын принциптериниң амыдыралчы мөзүлүүнүн, Европага дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынга, кады ажылдажылганы быжыглаарынга ийи чурттуң парламентарийлериниң дуза чедирер чүткүлдүүн бүзүрелдиг илергейлеп турар деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының баштыны А. П. Шитиков чугаалаан.

Совет делегация Берден Женеваже чорупкан.

ОНЗА БАЙДАЛ ТУРГУСТУНГАН

ЛОНДОН. СЭТА-ның корр. Ю. СОЛОНИЦЫН дамчыткан:

Соңгу Ирландия херектериниң талазы-биле англи министр Мерлин Рис Ольстерде ондактыг байдал бар апарганынга холбаштыр онза байдал турғустунган деп чарлаан.

Соңгу Ирландиянын Белфаст, Дерри болгаш өске-даа хоорайларынга дуржок протестантыларның чепсектиг отрядтары беш хүн улаштыр кара туразында үүлгедиглер кылып келген. Олар хоорай транспортунуң аргыжарын бүрүн соксаткан, хөй-хөй бүдүрүлге черлеринче ажылчыннарны чагдатпайн, оларны бүзээлеп алган. Дуржок идегеттер ажыл соксадыр кызагдал кылгаш, аңаа Ольстерниң чонун күчүлел, кыжаныышкыннар-биле кортпактап турғаш каттыштырарын ораддажып турар.

Ольстерге өжээргек протестант организацияларның күчүлелдер кылганының түннелинде хөй-хөй бүдүрүлге черлери ажылдавастай берген, магазиннер, школалар хагдынган. Дуржоктар Белфастың ийи электростанциязын эжелеп алгаш, электроэнергия бээрин соксаткан. Соодулга дериглери ажылдавастай бээрге, хоорайның чурттакчыларын аъш-чем-биле хандырары берге апарган.

Тус черниң хайгааракчыларының херечилеп турарын ёзугаар алырга, Ольстерге дуржок протестантылар бо хүннердээзи дег кылдыр кажандаа дуржоктанып турбаан. Хоорайның агаар делгеминде өртер хаяазы чалбыышталып, чурттарга бажыңнары, школалар, автобустар өртүнип турар. Өжээргек, дуржок идегеттер магазиннерни үптеп, католик кварталдарның чурттакчыларынга халдап турар.

Сөөлгү ийи хүн дургузунда он католик өлүрткен, 60 хирези балыглаткан. Оларның хөй ажылчыннар. Соңгу Ирландиянын Ассамблеязында католиктерниң төлээлекчилери эвээш нуруу бооп турар. Ынчангаш ону дужуреринче Англияның лейбористер чазаан албадаар дээш, мөөн кайгалдарым Ольстерниң амыдыралын бүрүн сандарадыр сагыштыг деп дуржок протестантыларның баштыны Уильям Крейг медеглээн. Ольстерниң болгаш ирланд чазактың төлээлекчилерин киирер деп турар сүмележилге органы — Ирландия чөвүлелин тургузарынга дуржоктар база удурланып турар.

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

Тес-Хем район — аң-мең болгаш кат-чимис талазы-биле байлак. Ынчалзажок Таңды-Уула сыныны чурнуу талазын дүргаар шөйлүп чоруткан бо районнуң девискээринде чойган биле хады черле чок турган. Ук черниң агаар-бойдузунуң бир онзагай байдалындан ол үнүштер шаг-төөгүден бээр маңаа үнмээни чадап чок.

Ынчалзажок бистиң ыяш ажылдакчыларывыс бойдусту чаартып, ол үнүштерни маңаа өстүрер талазы-биле улуг ажылларны кылган. Районнуң ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары 1964 чылдан эгелээш Шуурмактың Сайлыг-Хемге, Бай-Даггa, Арт кырынга, Калчан-Оруктa, Бөрүлүгге дээш оон-даа өске черлерге ниитизи-биле 665 га девискээрге 1 млн. ажыг хады үрезинин тарып олурткан. Тарып олурткан ыяштарның хөй кезии эки үнген, 10—15 см. чедир үзай берген.

Районда чыжыргана хөй. Ол үнүштүң ажаалда, хайгааралын база-ла ыяш ажылдакчылары боттандырып турар. Ооң-биле чергелештир 256 га черге чыжыргананы тарып олурткан. Оларның үнүжү база-ла эки.

Тестиң девискээринде үнелиг чаа аңнар база өзүп көвүдеп орар. Республиканың аңныыр тывыш эргелелиниң шугуму-биле бежен чылларның үезинде үүс ажыг баргузин кишти эккеп салган чүве. Таңды-Уланың Ужарлыг, Теректиг, Хараалыг, Шивээлиг, Арысканныг хемнериниң баштарында, Кызыл-Арыг дужунда улуг, бичё Сайлыг хемнерде киштер элээн көскүлең апарганы өөрүнчүг.

Тес унунга ондатра деп аңны салгандан бээр шөөлуг эвес үе эрткен-даа болза олар дүрген өскен. Ынчалзажок чамдык кижилериң харыысалга чогуудан чылгы мал кымыкы үеле ол аңнарың уяатурлагларын үрегдеп турары кончуг харааданчыг.

Бойдустуң дириг амытаннарын камгалап карактаары хамааты бүрүзүнүң хүлээлгезин. Оларны кам-хайыра чок кырып туруп бээрге, оларның когу үстүр-дур. Чижээлээрге, бистиң районга хөй турган чээрен чогуур камгалал чогундан ховартаан турган. 60 чылдарның үезинде Шивээлиг хем ховузунга 3 чээрен арткан турган. Ынчан бир кыжын Кызылдан келген аңчылар оларны дүне чырыдып турғаш өлүрүп каан. Оон бээр чээреннер шуут көзүлбес болган.

Ч. ЧОРБАА,
охотовед.

ПУНКТ БЕЛЕН

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта кыргылда пунктузу белен.

Кыргылда пунктузунуң иштин-даштын арыглап аштаан болгаш 24 хачылыг агрегатты тургускан. Хачылар биээр, дүк пресстээр, сорттаар кижилерни четчелээн.

Пунктуда столовая база бар. Ында лозун, плакаттарны аскан. Кымның хоюн кажан кыргырының графигин тургускан.

Хой кыргылдазы май 25-те эгелей бээр.

О. САЙЫН.

«ХАННЫГ ПЯТНИЦА» СӨӨЛҮНДЕ

ДУБЛИН. СЭТА-ның корр. П. Кречиев дамчыткан: Ирландия Республиканың найысылалы Дублинге май 17-де күштүг үш частыышкын барык хары үгда динмирел үнген. 28 чурттакчы өлген, 170 хире кижи балыглаткан, оларның 80-инин балыглатканы аар болган. Ол хүн Ирландияның төөгүзүнге «ханныг пятница» кылдыр демдеглелип кирер.

Хоорайның топ кезээнге частыр чемзектиг болгаш шак механизмнери-биле деритинген үш автомашинаны арттырып кааш, чазылдырган. Оон арай соонда Соңгу Ирландия-биле кызыгаар чанында Монахен деп улуг эвес хоорайга частыышкын болган. Беш кижи өлген, 20 хире кижи аар балыглаткан.

Ирландия Республиканың девискээринде чазылдырыышкыннар бооп турары — дуржок протестант идегеттериниң үүлгедип турар ниити кемниг херектериниң бирээзи. Олар Ольстерге беш чыл дургузунда дуржоктаның келген. Дуржок идегеттер Ирландия Республикага кыжанырындан калчаалыг үүлгедиглер кылырынче шилчээн деп чүвени ол частыышкыннар херечилеп турар.

Дуржок идегеттерниң катап кемниг херектер үүлгедип турарынга Ирландияның хөй-ниити болгаш политиктиг бүгү хүрээленнери шиитпирлиг улурланып, буруу шапкан. Даштыкыдан халдаашкыннар кылырындан ирландыларның тайбың амыдырап, ажылдаарын камгалаар бүгү үүлдерни полиция биле армия кылыр деп, премьер-министр Л. Косгрейв медеглээн.

Ону барымдаалааш, Ирландия Республиканың Ольстер-биле кызыгаарын камгалаарын күштелдирген. Чурттуң кызыгаар девискээрлерин болгаш өске-даа кезектерин таныыылдаарын күштелдирген. Полицияга дузалаар кылдыр шериг кезектерин берип турар.

ИЗРАИЛЬДИҢ АРААТАНЗЫГ ААЖЫЛАЛДАРЫ

Бо-ла хамык доюлгаазын майның 14-те дан бажында эгелээн. Ливан-биле кызыгаарының мырынай чанында, Израильдиң соңгу талазында Маалот деп черге боо-чепсектиг үш палестин бир школаны холгаарлап алган. Негелде күүсеттирип алырының долуу кылдыр олар 90 израиль школачыны тудуп алгаш, Тель-Авивтиң чагыргa черлеринге кара-бажыңнаттырган 23 палестин партизанны кежээликтей хостаарын негээн. Израиль чазактың боданырынга чайлыг 74 шак үези бар турган. Делегей парлалгазының херечилеп турарын ёзугаар алырга, Тель-Авивтиң хан төгүүшкүнүнден чайлап болур хамык аргалары бар турган.

Ынчанмыже шыңгыы негелдениң хуусаа төөнеринге ийи шак четкелекте израиль шериг отряды ол школага хенертен халдай берген. Үш палестин биле 20 израиль школачы отка өртүнип өлген, хөй уруглар берге балыглаткан. Шериг хептиг өлүрүкчүлерни Израильдиң камгалал министри Моше Даян боду удурткан.

Чоокку Чөөн чүкте байдалды нарыыладырынга сионистерниң Маалотка болган таварылганы ажыглай бергени оон соонда эрткен хүннерде Израильдиң эзлээн туруштарындан билдинип турар. «Харыы кылдыр хемчеглер алырынче» империалистиг парлалгага күткүткеш, Израиль мурнуу-ливан Набатия хоорайда дезип келген палестиннерниң суурун ужар чүүлүнге бомбалаткан. Сейду хоорай үрелип калган, Бейруттуң хоорай чоок-кавызы бомбалаткан. Чүс-чүс кижилер өлүрткен, тайбың муң-муң чурттакчылар балыглаткаш, чурттаар оран-сава чок арткан. Израиль шериг идегеттер оон-биле чергелештир Сирияга удур шериг күжү-биле чөнгээлер кылырын идепкейжиткеш, сирий-израиль шериглерниң чаалажырын соксадыр дугуржулга чедип ап болурунга кыжанып турар.

«Чугаалажыышкыннар эртирер дугайында боттуг саналдарны, Чоокку Чөөн чүк айтырыын тайбын шиитпирлээриниң аргазы кылдыр көрүп, КНО-нун сураглыг шиитпирлерин боттандырарынче бүгү делегейде улам күштүг чаңгыланып турар кыйгырыгларны Израильдиң үгер-боолар дааштаашкыннары-биле харылап турары черле таварылга эвес»—деп, Берлиниң «Юнге вельт» солуну бижээн. Сөөлгү үеде Ливанга болгаш Сирияга удур Израильдиң күштелдирип турар дайынзырак үүлгедиглери калбаа-биле бодап турғуская программаның бир кезии бооп турар. Израильдиң чагырыкчы бөлүктери Чоокку Чөөн чүкте маргылдаа-чөрүлдээни чептүг таарыштырарынга ол программаның дузазы-биле шаптыктаар болгаш бодунуң араб девискээрлерни эжелээрин уламчылаар сагыштыг деп, делегей парлалгазы демдеглеп турар.

Социалистиг күрүнелериниң болгаш Чоокку Чөөн чүк чурттарының хөй-ниитизи Тель-Авивтиң үүлгедиглеринге киленнээнин илергейлеп, Чоокку Чөөн чүктүң маргылдаа-чөрүлдээзин таарыштырарының кол негелдези — эжелеткен бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүрери. Палестинаның араб улузунуң хоойлу ёзугаар эргелери амдыгаа чедир күүсеттинмээн деп чүвеже кичээнгейни угландырып турар. Чогум-на ол кол негелделерни Израильдиң хүлээвейн турары Чоокку Чөөн чүкке частыышкын үндүрер айыылдыг бооп турар.

С. КУЛИК,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Капиталистиг чурттарның ажылчыннарының часны шимчээшкини үргүлчүлевишаан. Англияның ажылчы чоннары боттарының эргелерин шиитпирлии-биле камгалаар дээш ажыл соксадыышкынын кылып турарының дугайында медээлер кээп турар.

ЧУРУКТА: Лондоннуң школаларының башкылары ажыл төлевирин улгаттырар талазыбиле боттарының негелдезин деткиири-биле башкыларының национал профэвилелиниң саналын ёзугаар ажыл соксадыышкынының үезинде чыскаалы.

И. ТИТОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Таиландының чазаа халашкан

БАНГКОК. (СЭТА) Таиландының премьер-министр Саныя Таммасакка баштаткан чазаа халашкан. Таиландының парлалгазының демдеглеп турарын ёзугаар алырга, чуртта байдалдың чидиглени бергенинин болгаш экономиканың улуг бергелерге таваржып турарының уламнаан чазакты халаштырар деп шиитпирни үндүрген.

Армияны бедик деңнелдиниби-биле бөлен турарынче шилчиткен деп чүве Бангкокта чарлаттынган.

ТЫВА ТЕАТРНЫҢ ЧАЙГЫ ҮНҮҮШКҮННЕРИ

Тываның хөгжүм-шин театры бо хүннерде боңунуң ажыл-чорудулгазының харыысалгалыг үези — чайгы гастрольче эгелеп кирген. Чайгы үнүүшкүннерни чедиишкинниг арттырер, чоңга болдунар-ла шаа-биле эки бараан болур дээш, бистиң коллектив үр болгаш хынамчалыг белеткенген. Белеткээн чаа шиилерни театр чөвүлели хөй-ниити база парлалга төлөлекчилериниң киржилгези-биле үүлдүг деп хүлээп алган, а артканнары ам дужаттынып турар болгаш чайгы үеде репертуарывыс шак ынчаар тургустунган.

Бистиң планнаанывыс ёзугаар бо чылдың чайынында театр артистериниң беш бөлүү республика девискээринде болгаш акы-дуңма Хакасияның чамдык районнарынга ажылдап чайлаар.

Совет драматургтар Э. Брагинский биле Э. Рязанов оларның «Төрелдер» деп шиизин (тургускан режиссёру Н. Баль) театр артистериниң он кижи составтыг бир орус болүү Хакас автономнуг областың ажылчы чоннарынга бараалгадыр дээш, ынаар бо айның 12-де-ле аттаныпкан. Артист С. Лифановка баштаткан ол бөлүк тускай маршрут ёзугаар гастрольду анаа 2.5 ай дургузунда үргүлчүлээр.

Тос кижи составтыг ийи дугаар орус бөлүк, А. Софроновтуң «Саркофагтың чажыды» деп шиизин чоокку хүннерде дужаагаш, база-ла көдээже хап үүлүптер. Театрның аныяк режиссёру Кадр-оол Сагдының тургускан бо шиизин артист Г. Черниковка баштаткан ук бөлүк республиканың Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу, Тес-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарының девискээрин эргилдир кезин тургаш, июль төнчүзүнге чедир чоңга сонуургадып көргүзер.

Артист Д. Дамба-Даржаага баштаткан сес кижи составтыг бир тыва бөлүк казах драматург К. Мухамеджановтуң «Шорум ыйнаан» деп шоодулуг шиизни апрель эгезинден бээр бо хүннерге чедир Эрзин, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарының ажылчы чоннарынга бараалгаткан. Барык шуптузу алдарлыг артистерден тургустунган бо бөлүк ук шиини июль 10-га чедир Чөөн-Хемчик, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Бии-Хем, Тожу районнарының, Кызыл долгандыр чүрттакчылыг суурларының база ыраккы Кунгуртугның ажылчы чоннарында сонуургадыр планныг.

Э. Войнич-ниң «Шаашкак» деп сураглыг романын барымдаалап чогааткан И. Штоктуң «Италияның човуланы» деп шиизин бистиң артистериистиң бир тыва бөлүү театр сценазында бо чылын тургускаш, чогаадыкчы ажылга база бир чүгула базымны кылып шыдаан. Шынап-ла аажок чидиг социал-политиктиг темага бижиттинген, бо нарын шиини ол бөлүк режиссёр К. Сагдының удуртулгазы-биле элээн таарымчалыг тургусканын демдеглээри өөрүнчүг.

Артист Д. Намчылга баштаткан он бир кижи составтыг бо бөлүк «Италияның човуланы» Тес-Хем, Эрзин районнарның ажылчы чоннарынга көргүзүп четтигипкен, ам Улуг-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарның чонунга барып бараалгадыры арткан.

Бистиң театрның бо чылгы чайгы репертуарында тыва драматург К. Кудажының «Далай дүвүнде даңгына» деп чаа хөгжүмнүг шиизи база кирип турар. Оон музыказын Тыва АССР-ниң культурازының алдарлыг ажылдакчызы, композитор Р. Кенденбиль чогааткан, ук шиини Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, театрның кол режиссёру Оюн Сиин-оол тургузуп турар.

Бо шии база-ла дужаттынган. Он дөрт кижи составтыг улуг бөлүк ону май төнчүзүнден эгелээш, июль 10-га чедир республиканың барык бүгү районнарын эргип туруп, көрүкчүлерге бараалгадып сонуургадыр.

Чайгы үнүүшкүннер үеэзинде шии көргүзер бөлүктерден ангыда, театр уран үүлүнүң янзы-бүрү айтырыгларынга хамаарыштыр пропаганда чорудар тускай бөлүк база республикага ажылдап чайлаар. Ооң составынга театрның кол режиссёру, кол чурукчузу, кол балетмейстер, музыка база литература кезектерин харыылап турар ажылдакчылар кирер. Олар лекция, концерт программазын беседалар-биле кады көргүспүшаан, чонның сонуургаан айтырыгларынга харыы берип, чер-черде культура-чырыдыышкын ажылдакчыларынга, улусчу театрлар удуртукчуларынга арга-сүме кадып, боттуг дуза чедирер.

Шии көргүзер бөлүк бүрүзү чайгы үнүүшкүннер үеэзинде чедип алыр сорулгаларның социалистиг хүлээлелерин тустузунда алган болгаш бот-боттарын чарышка кыйгырышкан. Чарыштың бүгү негелдерин долузу-биле күүседип шыдаан бөлүктү тиилекчи кылдыр санаар болгаш мактап шаанаар.

Бистиң баш бурунгаар санан көргешивис ёзугаар алырга, чайгы ойнаашкыннар үеэзинде бөлүк бүрүү 70 катаптан эвээш эвес шии көргүзер, 10000 көрүкчүге бараан болур, бүгү көргүскен шиилериндеи 11000 чыгам рубль түннүг орулганы киирил алыр хүлээлгелиг. Мынчангаш чайгы үеде бүгү бөлүктер каттышкан II база III кварталдарның планныг онаалдаларын күүседирин хандырар сорулгалыг. Ол дээрге чиик эвес, ынчалза-даа күүсеттинип болур сорулга-дыр. Ол сорулганың чедиишкиниг шиитпирлеттинери колдуунда бистиң бодувустан хамааржыр болбайн аан, ынчалзадаа чер-черде партия, совет органнар, культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылдакчылары биске идепкейлиг дузалажыр болза, ук сорулганы театр коллективи чииги-биле шиитпирлеп шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Бо чайгы гастрольдар үеэзинде шак ындыг аңгы-аңгы темаларга болгаш жанрларга бижиттинген бо чаа шиилерни чоңга бедик идепкейлиг база уран-чечен деңнелге чедиишкиниг көргүзери бистиң театр коллективиниң көрүкчүлер мурнунга чогаадыкчы өтчёлү, Совет Тываның ам болур 30 чыл байырлалынга төлептиг белээ болуру маргыш чок.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
республиканың хөгжүмшин театрының директору.

Чаа номнар

«Даг эзиринин» чүглери

Совет Тываның 30 чыл оюнга уткушкур Тываның ном үндүрер чери чечен чогаалдың чаа-чаа чогаалдарын хөй-биле үндүрүп турар.

Хөй чылдарда малчынаап келген, «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны Биче-оол Доюндуптуң «Даг эзири» деп аттыг шүлүктериниң баштайгы чыындызы чырыкче үнген.

Чыындыда шүлүктер, шүлүглел, басням-лар, шоодуглар кирген.

Шүлүктериниң хөй кезин кадарчы, хойжу, чылгычы кижилериниң ажыл-ижинден үндезилеттинген бооп турар. Ук ажылдарны автор эки билир болгаш карааа-биле көрүп, холу-биле кылчып келген.

Алар даңны мурнай тургаш,
Алаак иштин дүвүредир —
Айыыр туткаш, сараат салып,
Ажылчын эр күженин тур,
Хөпөөннерни октап турда, (?)
Көңгүс чиик-тир, көрүнерден — Карыма-дыр».

(«Хоор аттыг»).

Бодунуң чаңгыс чер чурттуу, мурнакчы малчын дугайында эки шүлүктү автор бижээн. Ынчалза-даа, «хөпөөннерни октап турда»... деп одуруглар холун өрттир хөреди болу берген. Сараат салыда, айыыр-биле хөпөөн октаары амыр эвес ажыл. Чаңгыс шашкаш-ла бүдүн хөпөөннни октаптар эр болза, ажылдың бүдүрүкчүлүүнге идиглиг-даа болза, херек кырыынга бүтпейн баар чурумал болу берген.

«Даг эзири» деп шүлүглел чыындының кол өзөө болуп турар. Шүлүглелдің бижиттинген дылы бөдүүн, чедингири-биле онзаланып турар.

«Чону-биле кылган соонда,
Чогуп бүтпес ажыл турбас.
Хөнзиг-даа бол, кылган иштен
Келир айның «тудуу» беднир».

(«Даг эзири»).

Ажыл-ишчи кижиниң чону-биле бир демнинин, оон чарылбазын, кады кылган иштиң бүдүнгүрүн үстүнде одуруглларда автор шыны-биле илереткен.

Шүлүктериниң баштайгы чыындызын номчукчуларга бараалгадып турар авторга чаа-чаа чогаадыкчы-даа, күш-ажылчы-даа чедиишкиннерни күзеп каалы!

Монгуш ДОРЖУ.

Бичиилерге «Хүннээрек»

Бичии ургларга таарыштыр бижиттинген, оларның чаптанчыг, чараш аажы-чаңын, күзелдерин чуруп дамчыткан чогаалдар тыва литературада улам сайзырап орар. Оон хөгжүлдезинге шүлүкчү Чооду Кара-Күске үлүг-хуузун киириштирип турар. Автор бичиилерге база бир үнелиг белек— «Хүннээректи» бараалгаткан. Номчугашта чаш кижилериниң эрес-кежээзин, хөглүг оюнтоглаазын, эп-найыралын, бойдустуң чараш-кызын болгаш бичии маадырларның төрээн черинге чоок харылзаалыын көргүскен. Авторнуң чогаалдарындан аңгы-аңгы строфаларны сонуургаалыдар:

Ак-кыс биле Аня
Аскаңгырлап маннаан.
Бөлүк оолдар ында
Бөмбүк октап ойнаан.

(«Садыкка»).

Чиңге чүңге дискен
Чинчилер дег чараш,
Шынаа, хемни каастаан
Чыжырганам чаагай

(«Чыжырганам»).

Авам даараан хөйлеңем
Аажок камнап кедер мен.
Хириге бээр болза-ла,
Кидирээштен чүптар мен.

(«Хөйлеңем»).

«Чайык соонда» деп шүлүкте бойдустуң кааг-чараш чурумалы, аңаа хамаарыштыр бичии кижиниң өөрүшкүлүп байдалы ханы көргүстүнген, ылаңгыя дараазында одуруглар чаш кижиниң дөспес, сонуургак чоруун шын илереткен:

Чеди чүүн өөнүг челээш
Черни, дээрни тудуштурар.
Дээп көөр дээш, чеде бээрге,
Дессе-дессе, алдыртайн баар.

Шүлүкчүнүң «Кымнарыл ол?», «Аян-чорук кылыылы», «Доора-Хемим», «Мактадыр бис», «Хемим», «Сайлыг-Хөл» деп чогаалдары патриотчу бодалды көдүрүп турар.

Автор шүлүктерни тургузарда, оларның ургларга номчуттунгурун, эптиин бодап, дөрт, алды азы сес-ле ажык үннүг кылдыр бижээн.

Бичиилериниң дыл-домваа чедимчелиг дамчыдарда, Ч. Кара-Күске чугаа кезектериниң соонга янзы-бүрү кожумактарны, артынчыларны немеп турар. Чяжелээрге, «көрээлем, алыылы, коптараал, мунаалам, маннажыцар, камнаныңар» деп кылыг өөстеринде дужаал наклонениезиниң дилег, күзел азы албадал утка илередир кожумактары бар, оон аңгыда «на, не, даан» дээш, өске-даа артынчыларны автор эптиг ажыглаан.

«Хүннээректе» кирген чогаалдарның чамдызынга доктаап, бодумнуң бодалымны илередиксдим. «Күңдүртүг» деп шүлүктүң утказы бичии ургларга иарын. Улуг кижи бөзин каш катап номчаан, утказын ам билип алыр ужурга таваржыр-дыр. «Дүштү садар турган болза» деп шүлүкте ындыг күзел чаш кижиниң угаан-медереллиге төрүттүнүн кээп шыдавас, бир эвес төрүттүнүп кээр болза, «дүштү садып ап болбас чүве-дир» деп боду дораан билиптер болгай.

Бичиилерге хамаарыштыр чогаалдар бижип турар шүлүкчү Чооду Кара-Күскете мындыг чүүлдерни күзээри чугула деп бодаар мен.

Бирээде, чогаалдарны чүгле хоорай азы төп суур ургларына таарыштырарына кызыгаарлаттынмайн, а көдээде, ыраккы булуңнарда мал-маган, аң-мөң-биле холбашкан чаштарга база бижиир болза эки. Ийиде, чогаалда бичии маадырларның харылзаазын, бот-боттарына шүгүмчүлелдит, шоодутлуг, кочулаалдыг талаларын, улуг улус-биле харылзаазын көргүспүшаан, оларның иштики сагыш-сеткилинде хайнышкынын, өөрүшкүзүн,хомудалын ханы илеретсе чогуур. Оон үлегеринге номчукчулар боданып, эки чүүлдү быжыг шингээдип ап, четпестерге удур демисежир дээрэн чугаажок. Шүлүкчүнүң бичиилерге бараалгаткан бо номчугажы шынап-ла үнелиг бөвек болур. Ынчангаш бичиилерге — «Хүннээрек-тир».

М. ХАЙДЫП.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Аваангырлар шылгараан

Эрткен неделяның дыштаныр хүннеринде хоорайның Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга парыгынга ССРЭ-ниң Улустарының чайгы Спартакиадазынга киириштир спорттуң янзы-бүрү национал хевирлеринге маргылдаалар болуп эрткилээн. Ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн чидиг демиселдің түннелинде ниити команда талазы-биле бирги черни Кызылдың педагогика институдунуң командазы, ийиги, үшкү черлерни башкы училищезинин, «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң командалары үлешкеннер. Тиилекчи болуп шылгараан командалар I, II, III чергениң дипломнары-биле, а тергиндээн аңгы-аңгы спортчулар өртектиг бараанар, макталга бижиктер, хөрек демдектери-биле шаңнатканнар.

Бурят хүреш болгаш та адыышкыны доозулганының соон дарый тыва хүрешке хоорайның 32 шилиндек мөгелериниң ужуражылгазы болган. Изиг-изиг сегиржин алыышкынарының түннелинде хостуг хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастера Ооржак Чадамба шүглүп үнгеш, макталга бижик, хөрек демдээ болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Шүүлген мөгеге 1974 чылда Кызыл хоорайның түлган чемниону деп хүндүлүг атты тывыскан. Ийиги черни Кызылдың сураглыг мөгези Лайдып Кызыл-оол ээлээн болгаш үшкү чер педагогика институдунуң студентизи, бирги разрядчы Сергей Доржунуң үлүүнге онзашкан. Олар база-ла макталга бижиктер, хөрек демдектери-биле шаңнатканнар.

Республиканың хамааты камгалалының штавының, курстарының болгаш ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорай комитединиң ажылдакчыларының организастааны эстафета болуп эрткен. Анаа ниитизи-биле алды команда киришкен. Эстафетаның хол сорулгазы болза, хамааты камгалалының талазы-биле тускай доктаатты-нган нормаларны чурттакчы чоннуң шын шингээдип билип алыры болур. Маргылдааның киржикчилери бүгү чаалаарны чогуур шагында шын күүседир дээш, улуг күженишкинни үндүргеннер. Түннелинде эң-не эвээш үе дургузунда бүгү чурумнарны шын сагып тургаш, политехникумнуң командазы тиилээн. Ол команда